

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De kleine partij aan het front van de wereldrevolutie: Over het komen en gaan van de Kommunistische Arbeiders-Partij Nederland 1921-27
Vogel, Joost

Citation

Vogel, J. (2025). *De kleine partij aan het front van de wereldrevolutie: Over het komen en gaan van de Kommunistische Arbeiders-Partij Nederland 1921-27*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4196209>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De kleine partij aan het front van de wereldrevolutie

Over het komen en gaan van de Kommunistische Arbeiders-Partij Nederland
1921-27

Joost Vogel

S2651475

MA scriptie

Dr. Dennis Bos

1 juli 2024

Aantal woorden: 17.958

“Het is de vloek van de arbeidersbeweging dat zij, zodra zij een zekere ‘macht’ heeft bereikt, deze macht met beginselloze middelen tracht te vergroten. Ook de sociaaldemocratie was, bijna in alle landen, in het begin zuiver.”¹

- Herman Gorter, 1920.

¹ Herman Gorter, en H.M.H Bartels, *Open brief aan partijgenoot Lenin* (Amsterdam 1921).

Inhoudsopgave

Inleiding.....	4
1. Het onderscheiden van de concurrenten.....	12
2. Discussies en propaganda.....	22
3. De leden en de versplintering.....	36
Conclusie.....	50
Bibliografie.....	53

Inleiding

“Voor het eerst in de wereld, sinds het moderne kapitalisme begon, werden de arbeiders, de voortbrengers van het kapitaal, zijn eigenaren.”² Nederlands dichter en socialist Herman Gorter sprak deze lovende woorden uit over het succes van de Russische Revolutie in 1917. Hij beschouwde de opkomst van *sovjets*, ook wel arbeidersraden, als het belangrijkste resultaat. Echter veranderde deze lof spoedig in afkeer. Het idee van arbeidersraden werd in de ogen van Gorter door de Bolsjewieken verlaten en rond 1920 ingeruild voor een partijdictatuur, waarbij de wereldrevolutie werd vervangen door parlementarisme en een vakbondsstrijd. Lenin opereerde niet meer als communist.³

Hoewel Gorter lovend bleef over de binnenlandse successen van Rusland en de eerste verwezenlijkte socialistische staat, stelde hij dat de tactiek die Rusland na 1917 hanteerde, niet zou werken in het westen. Door deze onenigheid heerste er in deze periode onvrede jegens de dictatuur van de Russische communistische partij. Althans, dat is hoe historicus Philippe Bourrinet het geluid beschreef dat vanuit de links-communistische hoek in West-Europa kwam.⁴ In Duitsland was dit geluid het luidst te horen, en aan het begin van het jaar 1920 liepen tienduizenden links-communisten weg van de bolsjewistisch beïnvloede *Kommunistische Partei Deutschlands* (KPD). Ze keerden zich vooral tegen de ideeën van deelname aan bestaande vakbonden en democratische processen zoals verkiezingen.⁵ Historicus Marcel van der Linden betoogde dat de onvrede met de Russische koers gedurende de jaren 1920 en 21 enorm toenam, wat resulteerde in een groeiende afstand tussen deze nieuwe links-communistische stroming en het ‘officiële’ communisme.

In 1920 splitsten de Duitse links-communisten zich af van de KPD en richtten de *Kommunistische Arbeiter-Partei Deutschlands* (KAPD) op. Aanvankelijk hadden zij nog de intentie om de KPD van binnenuit te veranderen en reisden daarom net zoals de KPD af naar Moskou voor de Derde Internationale ofwel de Komintern, waar onder andere de Nederlandse theoreticus van het radencommunisme, Anton Pannekoek, aanwezig was. Echter, door de sterke anti-bolsjewistische

² Herman de Liagre Böhl, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd* (Amsterdam 2000) 393-94.

³ *Ibidem*, 394-438.

⁴ Philippe Bourrinet, *The Dutch and German communist left (1900-68) Neither Lenin nor Trotsky nor Stalin! All workers must think for themselves!* (Leiden 2017).

⁵ Dennis Bos, *Vele woningen, maar nergens een thuis: Barend Luteraan (1878-1970)* (Amsterdam 1996) 55-56.

gevoelens bleek samenwerking onmogelijk en vervolgens stapten de radencommunistische arbeiderspartijen uit de Komintern.⁶

Volgens Van der Linden was het de Duitse communist Otto Rühle die als eerste kritiek uitte op de bolsjewieken en concludeerde dat ze door hun neiging tot centralisatie in wezen een burgerlijke samenleving opbouwden met een kapitalistische economie. Rühle was van mening dat als de bolsjewistische koers werd voortgezet, een proletarische staat onmogelijk zou blijken te zijn, wat een paradox in hun motieven zou creëren. Volgens Rühle zou de proletarische dictatuur slechts behaald kunnen worden door het instellen van een systeem van raden. Deze raden zouden een succesvolle revolutie kunnen bewerkstelligen door bijvoorbeeld arbeiders die organisaties en bedrijven van binnenuit overnemen en de kapitalistische leiders verdrijven. Rühle vond namelijk dat revolutie nooit een zaak van politieke partijen kon zijn.⁷ Vanaf 1921 begonnen deze links-communisten zichzelf radencommunisten te noemen. Volgens historicus en biograaf van Herman Gorter, De Herman Liagre Böhl, is dit de meest linkse stroming die het marxisme ooit heeft opgeleverd.⁸

Opmerkelijk aan deze Duitse stroming is dat zij voornamelijk werd geïnspireerd door de Nederlandse marxisten en theoretici Antonie Pannekoek en Herman Gorter. In juni 1921 riep de KAPD op tot de vorming van meer radencommunistische partijen die zich uiteindelijk zouden aansluiten bij de mede door Gorter geïnitieerde ‘Kommunistische Arbeiter-Internationale’ (KAI), wat de leden zelf, officieus, de Vierde Internationale noemde. Voordat deze Internationale werd opgericht werd al de ‘Kommunistische Arbeiderspartij Nederland’ (KAPN) op 4 september 1921 in het leven geblazen. Bij deze oprichting waren alle bekende links-communistische namen aanwezig, behalve Pannekoek, die vond dat partijorganisatie niet meer van zijn tijd was en zich terugtrok van de politieke beweging.

Aanvankelijk telde de partij ongeveer 200 leden. Door afwezigheid van Pannekoek was Gorter de meest prominente figuur bij deze oprichting en zou gedurende het bestaan van de partij de belangrijkste theoreticus blijven. Door zijn verslechterende gezondheid fluctueerde echter zijn activiteit binnen de partij. Na de dood van Gorter richtte een kleine groep oud-KAPN'ers in de geest van de tactiek van de KAPN een nieuwe stroming op, genaamd de ‘Groep van Internationale

⁶ Bourrinet, *The Dutch and German communist left (1900-68) Neither Lenin nor Trotsky nor Stalin! All workers must think for themselves!*, 178-179.

⁷ Marcel van der Linden, ‘On Council Communism’, *Historical materialism: research in critical Marxist theory*, 12:4 (2004) 30-31.

⁸ De Liagre Böhl, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd*, 421.

Communisten' (GIC). Bij deze stromingen namen de radencommunisten uiteindelijk afstand van partijorganisatie.⁹

In de ontstaansgeschiedenis van het radencommunisme en de vanuit die ideologie gevormde Duitse en Nederlandse arbeiderspartijen wordt al snel een paradox duidelijk. Radencommunist Otto Rühle betoogde dat de revolutie geen zaak van een partij mocht zijn. Dit stelde hij in zijn in 1920 geschreven document: *Die Revolution ist keine Parteisache!*, waarin hij paradoxaal genoeg toch het bestaan van de KAPD verdedigt door te beweren dat de nieuwe communistische partij geen partij meer zou zijn.¹⁰ Deze scriptie gaat dieper in op leden die aanvankelijk wel lid waren van de KAPN, maar na verloop van tijd dezelfde overtuiging ontwikkelden als Rühle en Pannekoek: een revolutie geleid door een partij zou, net als in Rusland, slechts leiden tot een partijdictatuur. Toch hebben verschillende individuen zich georganiseerd in partijen zoals de KAPN en de KAPD, waar velen uiteindelijk de ideeën van Pannekoek en Rühle omarmden en ook uit de partij stapten. Een kleine groep bleef echter tot in de jaren dertig actief binnen de KAPN. Deze paradox roept diverse interessante vragen op, die later in deze inleiding zullen worden verwerkt in de hoofd- en deelvragen.

Al jaren zijn historici in discussie over het radencommunisme. In 2004 schreef Marcel van der Linden zijn artikel *On Council Communism* voor het tijdschrift *Historical Materialism*, waarin hij het verloop van de gehele radenbeweging schetst. Van der Linden had al enige ervaring binnen het vakgebied, want hij schreef in 1989 zijn proefschrift over marxisme in westerse landen. In zijn werk betoogt hij dat de opkomst van de radencommunistische partijen in Duitsland en Nederland terug te leiden is tot de oprichting van de KAPD en haar rol tijdens de Komintern. De historicus stelt dat de KAPD aanvankelijk als rivaliserende partij van de reguliere communistische partij diende, aangezien deze volgens de links-communisten aarzelend handelde en los bleek te staan van de militante delen van de arbeidersklasse. Om hier verandering in te brengen werd de KAPD in april 1920 opgericht. Van der Linden stelt dat de partij bij aanvang zo'n 40.000 leden had, maar dat dit aantal door versplinteringen en interne onenigheden snel daalde tot 2700 leden, verspreid over verschillende splintergroepen.¹¹

Verder beargumenteert de auteur dat de radencommunisten aanvankelijk dachten de communistische internationale stroming intern te kunnen veranderen tijdens de Komintern. Echter,

⁹ *Het Radencommunisme: grondbeginselen van communistische productie en distributie* ('s-Gravenhage 1969) 6.

¹⁰ Otto Rühle, *Die Revolution ist keine Parteisache!* (Berlijn 1920).

¹¹ Van der Linden, 'On Council Communism', 28-30.

de groep faalde erin een internationale linkse oppositie te vormen en besloot om een eigen internationale op te richten, de eerder genoemde KAI. Van der Linden stelt verder dat ook de KAPN zich bij deze internationale aansloot, evenals andere kleinere radencommunistische arbeiderspartijen in West-Europa.¹²

Er zijn ook nog enkele onenigheden binnen de historiografie over de oorzaak van de uiteindelijke mislukking of ondergang van de KAPN. Radencommunist Ben Sijes stelt dat interne ruzies de grootste oorzaak van de ondergang waren.¹³ Bourrinet sluit zich aan bij deze stelling en voegt toe dat de interne conflicten voortkwamen uit persoonlijke wrok tussen twee kampen die controle over de partij probeerden te krijgen: aan de ene kant de zelfbenoemde ‘Korperatie’, zoals bleek uit artikel van *De Tribune* uit 1926.¹⁴ het kamp van de familie Korper onder leiding van Abraham Koper, en aan de andere kant Luteraan.¹⁵

De Liagre Böhl kon zich echter niet vinden in deze conclusie, die werd gezocht in intrinsieke problemen, en stelt dat de partij vruchteloos was en al bij voorbaat gedoemd om te falen. Hoewel hij de interne conflicten niet ontkent, ziet hij deze niet als de oorzaak van de ondergang.¹⁶ De vruchteloosheid kwam volgens dezelfde schrijver naar voren in een ander werk, zijn beschouwing voor de verzamelpublicatie *Acht over Gorter*, onder redactie van Garnt Stuiveling uit 1978. Het was volgens de auteur namelijk het gevolg van verschillende externe factoren die niet bevorderlijk waren voor de vorming van communistische partijen. Ten eerste kregen communistische partijen na de Eerste Wereldoorlog überhaupt moeizaam een achterban bijeen, en ten tweede had Rusland de impact van reformisme in het Westen niet begrepen, aangezien dit fenomeen in Rusland van marginale betekenis was. Dit onbegrip zou volgens de auteur louter kunnen leiden tot splitsing en daarmee tot vermindering van nodige hulp en invloed. De auteur concludeert dat de opgave die de radencommunisten zich stelden te groot was om daadwerkelijk succesvol te zijn.¹⁷

Historicus John Gerber stelt echter, in een eerder uitgebracht werk, dat er nog een andere reden was voor de neergang van de KAPN. Hij betoogt in een artikel geschreven voor de *Journal of*

¹² Ibidem.

¹³ Anton Pannekoek, *Herinneringen: herinneringen uit de arbeidersbeweging: sterrenkundige herinneringen* (Amsterdam 1982) 59-60.

¹⁴ ‘De “zuivere” communisten’, *De Tribune* (20 september 1926) 1.

¹⁵ Bourrinet, *The Dutch and German communist left (1900-68) Neither Lenin nor Trotsky nor Stalin! All workers must think for themselves!*, 243.

¹⁶ De Liagre Böhl, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd*, 395.

¹⁷ Garnt Stuiveling, *Acht over Gorter: een reeks beschouwingen over poëzie en politiek* (Amsterdam 1978) 345-352.

Contemporary History dat de ondergang van de KAPN mede te maken heeft met het feit dat Pannekoek en Gorter bij het formuleren van hun strategieën geen diepgaande en empirische analyse gaven van belangrijke kwesties zoals de exacte samenstelling van de radenbeweging, de revolutie en waarom traditionele vakbonden en partijen snel hun greep op de arbeidersklasse herwonnen. In plaats daarvan werden hun uitspraken op een intellectueel en theoretisch niveau van algemeenheid geschreven en gericht op een vooraf vastgestelde theorie van Karl Marx. In andere woorden de theorie die Pannekoek en Gorter ontwikkelde was volgens Gerber slechts een theoretisch aansluiten bij bestaande theorieën, maar gaven geen handvaten om de theorie te verwerkelijken.¹⁸

Naast deze historiografische onenigheid bestaat er ook een lacune. Uit deze historiografische ontwikkeling blijkt namelijk dat er wereldwijd veel informatie beschikbaar is over het radencommunisme, maar deze informatie is nog niet holistisch. In 2004 betoogde Marcel van der Linden namelijk dat deze discussie op een onevenwichtige manier verliep. Hij stelt vast dat historici voornamelijk geïnteresseerd zijn in biografieën van individuen, zoals de twee biografieën van Herman Gorter door De Liagre Böhl en het werk van historicus Dennis Bos over een andere belangrijk figuur in de radenbeweging, Barend Luteraan. Daarnaast zijn er verschillende bloemlezingen verschenen met werk van Anton Pannekoek, Herman Gorter en Otto Rühle. Van der Linden merkt op dat deze werken ons veel inzicht hebben gegeven in zowel prominente als minder prominente personages, maar hij argumenteert dat er nog steeds een uitgebreide geschiedenis ontbreekt van de KAPD en de KAPN als partijen. Verder stelt hij dat er onderzoek moet worden gedaan naar waarom Nederlandse intellectuelen voornamelijk invloed kregen in Duitsland en niet in Nederland zelf. Ten slotte wees de auteur erop dat wetenschappelijk werk over het Nederlands radencommunisme over het algemeen minder vertegenwoordigd is dan bijvoorbeeld het Duitse radencommunisme, wat volgens hem te wijten is aan de minder wijdverspreide kennis van de Nederlandse taal en de beschikbare bronnen. Van der Linden noemt deze factoren als voornaamste redenen voor een onevenwichtige geschiedschrijving binnen het radencommunisme.¹⁹

De genoemde aansporingen voor verder onderzoek heeft historicus Philippe Bourrinet gepoogd te vervullen met zijn uitgebreide werk, *The Dutch and German communist left (1900-68) : 'Neither Lenin nor Trotsky nor Stalin!' - 'All workers must think for themselves!'* uitgebracht in 2017. Met dit werk heeft Bourrinet zich gestort op de ontwikkelingen onder andere binnen Nederland. Hoewel hij wel aandacht besteedt aan de KAPN, richt zijn onderzoek zich voornamelijk

¹⁸ John Gerber, 'From Left Radicalism to Council Communism: Anton Pannekoek and German Revolutionary Marxism', *Journal of contemporary history* 23:1 (1988) 169-189.

¹⁹ Van der Linden, 'On Council Communism'.

op de ontwikkelingen van het gehele Europese links-communistische geluid. Bourrinet schetst hiermee een helder beeld van de ontwikkelingen van het radencommunisme, inclusief de verschillende scheidingen en ruzies die deze beweging kenmerken. Bourrinet beschrijft het feit dat Nederlandse intellectuelen zich voornamelijk richtten op de Duitse ontwikkelingen.

Deze scriptie probeert enerzijds de eerder genoemde paradox centraal te stellen en daarmee deels de lacune in de wetenschappelijke kennis, zoals benadrukt door Marcel van der Linden, bij te vullen. Een volledige partijgeschiedenis is echter een te ambitieuze taak voor deze scriptie, maar de genoemde paradox biedt een goed uitgangspunt om de partij beter te begrijpen. De KAPN bestond namelijk uit revolutionairen die al vroeg of iets later tot het inzicht kwamen dat de revolutie geen partijzaak kon zijn. Tegelijkertijd was er een kleine groep die tot in de jaren dertig van de twintigste eeuw probeerde de partij in leven te houden. Om de paradox beter te begrijpen, leidt dit tot de volgende hoofdvraag: *Hoe trachtte de in 1921 opgerichte Kommunistische Arbeiderspartij Nederland (KAPN) zich in de vroege jaren te onderscheiden van de Communistische Partij Holland (CPH) en de Komintern, en in hoeverre weerspiegelden deze onderscheidingspogingen reeds de latere afwijzende partijvisie die in de radencommunistische beweging zou ontstaan?* De scriptie probeert aan de hand van deze hoofdvraag de ideologie, de motieven en het handelen van de Nederlandse radencommunisten te beschrijven en zo de paradoxale aard van de KAPN beter te begrijpen. Hiermee hoopt de scriptie bij te dragen aan een meer evenwichtige geschiedschrijving, zoals Van der Linden in zijn werk aantoont dat nodig is.

Om de hoofdvraag adequaat te beantwoorden, is deze scriptie opgedeeld in verschillende hoofdstukken die elk een ander aspect behandelen. De hoofdstukken zijn gestructureerd volgens een buiten-naar-binnen aanpak. Eerst worden de doelen en ideologie van de partij belicht, vervolgens het handelen van de partij, en ten slotte de motieven van de leden zelf. Deze opbouw is gebaseerd op verschillende deelvragen. Hoofdstuk 1 richt zich op de vraag: *Welke doelen stelde de KAPN zichzelf om zich te onderscheiden van binnen- en buitenlandse concurrenten?* In dit hoofdstuk wordt onderzocht hoe de communistische stromingen in Rusland, Italië en Nederland, evenals andere concurrenten zoals sociaal-anarchisten, invloed hadden op de vorming van de partij. Ook probeert dit hoofdstuk een beter begrip te formuleren van de bredere radencommunistische stroming en bijbehorende ideologie. Daarnaast gaat dit hoofdstuk in waarom de KAPN toch voor partijvorming heeft gekozen. Het vormt daarmee een inleidend hoofdstuk en legt de basis voor de volgende hoofdstukken. Hoofdstuk 2 behandelt de vraag: *Hoe probeerde de KAPN zichzelf te presenteren aan de arbeiders?* Dit hoofdstuk richt zich op de vorming van hun propaganda en hoe de KAPN het debat aanging met concurrenten om arbeiders voor zich te winnen. Er is in dit

hoofdstuk onderzocht in hoeverre de KAPN zich probeerde te profileren als een normale politieke partij. Hoofdstuk 3 gaat in op de vraag: *Wie waren de actoren binnen de KAPN en wat waren hun motieven?* Dit hoofdstuk beschrijft hoe de leden naar hun eigen partij keken en hoe interne conflicten zich ontwikkelden. Daarnaast wordt hopelijk duidelijk wanneer en hoe verschillende actoren afstapten van het idee dat een partij de revolutie moest leiden. Tot slot volgt er een allesomvattende conclusie.

Hoewel het ledental van de KAPN marginaal bleef en nooit boven tweehonderd uitsteeg, heeft de KAPN een interessante geschiedenis. Naast een grondige historiografische bespreking van secundaire bronnen, zal dit werk vooral gebruikmaken van primaire bronnen. Deze bronnen omvatten voornamelijk de ideeën van de KAPN, die uitgebreid gedocumenteerd zijn in zelfgepubliceerde kranten zoals *De Kommunistische Arbeider*, die zij zelf beschouwden als het orgaan waarin hun ideeën zo grondig en eerlijk mogelijk werden uiteengezet, onder leden bekend als ‘De Krant’. Geschiedschrijving vanuit één perspectief is echter nauwelijks wetenschappelijk. Daarom zullen voor een grondig historisch onderzoek ook niet-radencommunistische kranten worden geraadpleegd, zoals de communistische krant *De Tribune* en de sociaal-anarchistische krant *De Vrije Socialist*. Aangezien deze scriptie gericht is op het beter begrijpen van de KAPN als partij, zal er weinig waarde worden gehecht aan vergelijkingen met confessionele of liberale politieke stromingen. Vergelijkingen met socialistische massapartijen vallen ook binnen deze categorie en worden daarom vermeden. De meest waardevolle inzichten zullen worden verkregen door te focussen op kleine verschillen. Daarom zijn voornamelijk kranten binnen de Nederlandse en internationale communistische beweging gebruikt.

Voor deze kranten zijn veelal online archieven geraadpleegd. Zo zijn bijvoorbeeld *De Tribune* en *De Vrije Socialist* via Delpher geraadpleegd, een gratis website beheerd door de Koninklijke Bibliotheek en opgericht in samenwerking met de universiteiten van Amsterdam, Groningen, Leiden en Utrecht. Deze site biedt toegang tot een uitgebreide collectie gedigitaliseerde Nederlandse kranten, tijdschriften en andere documenten. *De Kommunistische Arbeider* en andere radencommunistische bladen zijn te lokaliseren in een andere gratis online database, het *Antonie Pannekoek Archive*. Dit archief bevat bijna al het materiaal uit de persoonlijke collectie van Anton Pannekoek, die door hemzelf met groot risico werd bewaard tijdens de Duitse bezetting. Het archief is daarom vernoemd naar Pannekoek, niet alleen omdat hij de belangrijkste theoreticus van de beweging was. De beheerders vormen een klein groepje fanatieke vrijwilligers, met de overtuiging dat het materiaal op hun website van historisch en politiek belang is. Daarnaast kan iedereen een

bijdrage leveren, bijvoorbeeld door nieuwe primaire bronnen aan te leveren of vertalingen in andere talen te verzorgen. Een deel van deze collectie is nu ondergebracht bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam. Deze collectie is online toegankelijk, professioneel gepresenteerd en eenvoudig te gebruiken.

Verder is voor deze scriptie uitgebreid archiefonderzoek verricht. In het IISG bevindt zich namelijk een collectie samengesteld door de radencommunist en leraar Henk Canne Meijer, die bij de oprichting van de KAPN nog een jonge man van 20 jaar oud was. Deze collectie bevat vier door Canne Meijer handmatig samengestelde mappen met correspondentie, zowel nationaal als internationaal, manuscripten, partijstellingen, notulen van vergaderingen, en advertenties voor bijeenkomsten, allemaal gerelateerd aan de KAPN, de Nederlandse radencommunisten en hun leden. Er zijn ook vertrouwelijke brieven die op het moment van schrijven niet voor het publiek bedoeld waren, maar die postuum toch door het publiek kunnen worden ingezien. Daarnaast zijn er persoonlijke brieven met meningen en uitingen van achterdocht. Veel van de stukken, zowel complete als onvolledige, zijn voorzien van persoonlijke aantekeningen van Canne Meijer.

Afluitend kent deze scriptie ook zijn beperkingen. De tijd die studenten van de Universiteit Leiden krijgen om een masterscriptie te schrijven is beperkt tot een half jaar en is er een beperkt woordentelimit voor een masterscriptie. Bovendien is deze scriptie is geschreven met een studentenbudget. De tijds- en budgetbeperkingen hebben helaas voorkomen dat er trips naar Duitse en andere buitenlandse archieven konden worden gemaakt, wat nuttig zou zijn geweest voor dit onderzoek. Hierdoor moest het onderzoek zich beperken tot online databases zoals die van de Universiteit Leiden en Delpher, en tot verdere archieven zoals die van het IISG. Hoewel de beschikbare archieven meer dan genoeg bronnen kunnen leveren voor een goed onderzoek, zou het onderzoek alleen maar meer nuance krijgen wanneer er buiten deze beperkingen zou worden getreden.

Hoofdstuk 1: Het onderscheiden van de concurrenten

De revolutie kan slechts voorkomen vanuit de massa's, uitsluitend door de massa's worden doorgezet. Mocht de Communistische Partij deze simpele waarheid vergeten en het wagen om met de gebrekkige krachten van een revolutionaire minderheid te proberen wat uitsluitend arbeidersklasse tot stand kan brengen, dan volgt hierop een nederlaag met talloze slachtoffers, die kansen op een wereldrevolutie voor lange tijd zal doen verkrijgen.²⁰

Dit zijn de woorden van de eerder genoemde theoreticus Anton Pannekoek, die volgens De Liagre Böhl de belangrijkste theoreticus van het radencommunisme was. Met deze quote benadrukt Pannekoek de noodzaak van een andere koers voor communistisch West-Europa dan die welke tijdens de Derde Internationale in Rusland was vastgesteld, om ook in Europa de revolutie succesvol te laten verlopen. Hij stelde dat Moskou niet zozeer naar een dictatuur van het proletariaat streefde, maar eerder naar een dictatuur van de elite, wat tegen de communistische ideologie zou ingaan. Hoewel deze strategie volgens hem in Rusland misschien succesvol zou kunnen zijn, zou ze in het verder ontwikkelde Westen, met zijn machtigere bourgeoisieën, onmogelijk te hanteren zijn en mogelijk zelfs desastreuze gevolgen kunnen hebben.²¹

Zoals in de inleiding werd gesteld, ontstond het radencommunisme als kritiek op de bolsjewistische koers en strategie. Wat uiteindelijk heeft geleid tot de oprichting van de partijen de KAPD en de KAPN, tevens de scheiding met de bolsjewieken. Aangezien deze scriptie poogt meer kennis te vergaren over de laatste partij, is het belangrijk om te begrijpen waarom de links-communisten zich wilden afscheiden van de ideologie die door de Komintern werd uitgedragen. Aan de hand van deze verschillen zullen de doelen, motieven en de ideologie van de KAPN het best naar voren komen. Deze doelen en motieven gaan hand in hand met de theorie van Engels en Marx, waardoor dit hoofdstuk hier ook kort op ingaat. De kritiek van de radencommunisten op de bolsjewistische koers was ook gericht op de bolsjewistische koers in Nederland, met name op de Communistische Partij Holland (CPH), die destijds onder leiding stond van David Wijnkoop. Verder zagen de Nederlandse links-communisten ook de sociaal-anarchisten en syndicalisten als concurrenten, aangezien deze

²⁰ De Liagre Böhl, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd*, 411.

²¹ Ibidem.

stromingen qua doelen en motieven het dichtst bij de radencommunisten stonden. Daarom zal dit hoofdstuk ook kort ingaan op de vergelijking met deze stromingen.

Engels en Marx: de wereldrevolutie

Voordat in dit hoofdstuk wordt ingegaan op de inhoud en vorming van de KAPN, richt deze scriptie eerst zijn aandacht op de theorieën van Engels en Marx. De KAPN streden nog steeds voor de wereldrevolutie die door Marx en Engels werd voorspeld. Dit hield in dat het kapitalisme internationaal zou instorten en het kapitaal verdreven zouden worden door de opkomst van de dictatuur van het proletariaat.²² Deze marxistische ideologie vormde de bouwstenen voor veel socialisten en communisten. Een artikel uit *De Kommunistische Arbeider* uit 1930 bestempelde Herman Gorter postuum als een van enige personen die de strijd van Karl Marx op een juiste manier doorzette.²³ Een voorbeeld hiervan is een brochure getiteld *De Wereldrevolutie*. Hij betoogde hierin dat het kapitalisme rijp was voor het socialisme en legde uitgebreid uit hoe deze revolutie te verwezenlijken is.²⁴

Om het belang van de wereldrevolutie te begrijpen, is het eerst nuttig om de marxistische klassenstrijd en het klassenbewustzijn in de woorden van Gorter uit te leggen. Volgens de radencommunisten was het hun taak om dit klassenbewustzijn weer aan te wakkeren bij het proletariaat en hen op deze manier voor te bereiden op de revolutie. Maar wat houdt dat precies in? Volgens Gorter stelde Marx dat men door de bril van het historisch materialisme naar de geschiedenis diende te kijken. Marx stelde dat er meerdere sociale klassen waren die door sociale verschillen in stand worden gehouden en dat een revolutie nodig was om deze te doorbreken. Daarnaast stelde hij dat de gehele geschiedenis op is te delen in drie tijdperken: het feodalisme, het kapitalisme en het socialisme. Deze tijdperken worden volgens Marx' theorie gekenmerkt door een andere vorm van klassenstrijd en een opeenvolging van verschillende heersende klassen, respectievelijk de feodale adel, de bourgeoisie en tot slot het proletariaat. Wanneer het proletariaat de macht zou grijpen, zou ook de klassenstrijd tot een einde komen.²⁵

Deze theorieën van Marx werden tijdens de Russische Revolutie in 1917 eindelijk verwezenlijkt, althans dat gevoel heerste bij communisten wereldwijd. In het bijzonder gold dit

²² Karl Marx en Friedrich Engels, *The Communist manifesto* (London 1848).

²³ 'Wereldcatastrofe', *De Kommunistische Arbeider* (maart 1930), 1.

²⁴ Herman Gorter, *De wereldrevolutie* (Amsterdam 1920).

²⁵ Herman Gorter, *De Sowjetregering en de Derde Internationale op sleeptouw der internationale bourgeoisie* (Amsterdam 1922).

voor de Oktoberrevolutie, toen Vladimir Lenin en de bolsjewieken aan de macht kwamen nadat de tsaar al eerder dat jaar tijdens de Februarirevolutie was afgezet. Vanuit de theorie van Marx heerste het gevoel dat het communisme eindelijk zou zegevieren en het kapitalisme zijn einde tegemoet zou komen.²⁶

Los van Rusland

Het idee van de klassenstrijd en de wereldrevolutie bleef in het centrum van de ideologie van het radencommunisme. Echter, wat veranderde in de jaren na 1918 was de houding ten opzichte van Rusland en de bolsjewistische koers. Gorter zelf ging snel van een bewonderaar van Lenin naar een kritische rol. Volgens de radencommunisten zou de revolutie nog steeds aanstaande zijn, maar het westerse proletariaat moest hiervoor anders worden voorbereid dan in Rusland.²⁷ Vanuit dit gedachtegoed zijn de radencommunisten zich in Duitsland en Nederland in partijvorm gaan organiseren. Het blad *De Kommunistische Arbeider* schreef dat de KAPN het als haar plicht zag om het zelfbewustzijn van het proletariaat te ontwikkelen. Ze stelden dat het wereldkapitalisme op de rand van de afgrond stond en rijp was om plaats te maken voor het communisme, waarbij het proletariaat al het privaatbezit zou vernietigen. Maar de krant benadrukte dat het proletariaat hier goed op voorbereid moest zijn, anders zou de revolutie mislukken.²⁸

Ook vanuit de Komintern werd beleid gevoerd dat volgens de radencommunisten de revolutie nadelig zou beïnvloeden.²⁹ Vladimir Lenin pleitte voor een grotere leiding vanuit communistische partijen wereldwijd. Hij moedigde aan dat deze partijen ook deel moesten nemen aan verkiezingen om de achtergestelde en onwetende massa wakker te schudden. Daarnaast stelde Lenin dat het geen zin had om louter te rekenen op de steun van kleine burgerlijke volksgroepen en dat het geen nut had om de kleine boeren en kleinbezitters te onderwerpen in de strijd tegen het grootkapitaal. Om successen te behalen, moesten deze partijen volgens Lenin meer compromissen sluiten, ook met niet-communisten om zo het vertrouwen van de massa's te winnen. Daarnaast moesten revolutionaire marxisten opnieuw lid worden van reformistische vakbonden. De tactiek

²⁶ Ibidem.

²⁷ De Liagre Böhl, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd*, 432-33.

²⁸ 'De Internationale Toestand en de K.A.P.', *De Kommunistische Arbeider* (9 november 1921), 2.

²⁹ Van der Linden, 'On Council Communism', 28-32.

van de radencommunisten was praktisch het omgekeerde van wat Lenin had bepleit. Deze tactiek werd namelijk gekenmerkt door anti-parlementarisme, anti-reformisme en anti-syndicalisme.³⁰

Het is belangrijk te benadrukken dat het ideologische verschil tussen de oorspronkelijke en nieuwe tactiek van de bolsjewieken niet groot was. Voor de oprichting van de Komintern leek de tactiek van de bolsjewieken sterk op die van de KAPD/KAPN, waarbij de organisatie vooral propagandistisch was. De Liagre Böhl stelt echter dat de Russen zich realiseerden dat de situatie in Europa niet op een naderende revolutie leek. Vladimir Lenin vond dat de arbeidersklasse meer leiding nodig had en dat de Komintern zich daarom moest opstellen als een georganiseerde voorhoede van beroepsrevolutionairen. Gorter wilde echter niet per se een grote achterban creëren om de revolutie te laten slagen; hij geloofde dat de revolutie in West-Europa nog enkele jaren op zich zou kunnen laten wachten. Volgens hem was het noodzakelijk om de arbeiders op te leiden tot 'zuivere communisten' die, wanneer de tijd rijp was, de revolutie in goede banen zouden leiden. Dit was volgens Gorter belangrijk, omdat de arbeiders door het onderwijs, de pers en de kerk nog doordrongen waren van burgerlijke ideologie. Hij vond dat de bereidheid tot revolutie bij westerse arbeiders minder groot was dan de bolsjewieken inschatten. In plaats van leiders zou de partij moeten fungeren als leermeesters. Met nieuwe strijdmiddelen zou het opgeleide proletariaat de samenleving van binnenuit fundamenteel kunnen veranderen.³¹

De rol die de KAPN voor zichzelf zag, was het voorbereiden van het proletariaat op de revolutie. Ze erkenden dat dit een zware taak was, omdat ze eerst arbeiders moesten overhalen om zich bij hen aan te sluiten voordat ze hen konden onderwijzen. Verder zou de KAPN het vertrouwen van de vakbond en parlementaire leiders moeten verbreken.³² De revolutie moest het kapitalisme omverwerpen. Hierdoor zag de KAPN zichzelf in een positie waarin ze niet alleen tegenover de gehele arbeidersklasse stonden, maar ook tegenover het gehele kapitalistische systeem. De KAPN werd bijgestaan door andere arbeiderspartijen in bijvoorbeeld Duitsland, Engeland en enkele Oost-Europese landen. Echter, Nederland bevond zich in een bijzonder ingewikkelde positie voor de arbeiderspartijen. De KAPN stelde namelijk dat nergens de arbeidersklasse zo verdeeld was als in Nederland en dat de situatie daar het minst revolutionair was. Ze geloofden dat een revolutie alleen zou kunnen slagen met een bewuste massa, en dat het meeslepen van onbewuste massa's funest zou

³⁰ Herman de Liagre Böhl, *Herman Gorter: zijn politieke activiteiten van 1909 tot 1920 in de opkomende kommunistische beweging in Nederland* (Nijmegen 1973) 245-248.

³¹ Stuiveling, *Acht over Gorter: een reeks beschouwingen over poëzie en politiek*, 345-352.

³² 'Uit 't moederland', *De Sumatra Post* (27 december 1921) 2.

zijn. Het eerste doel dat zij zich stelden, was dan ook het bevorderen van zelfbewustzijn en het organiseren van de arbeiders.³³

Deze vorming van ideologie was bij de oprichting van de KAPN ook vastgelegd door Gorter in zijn doelstellingen van de KAPN. Echter, uit deze doelstellingen blijkt al dat de taken die de KAPN zichzelf oplegde bijna onmogelijk te realiseren waren. Volgens de stellingen was de oude strategie, de bolsjewistische strategie, bedoeld om de levensvoorwaarden van de arbeider zo gunstig mogelijk te maken en niet om het kapitalisme omver te werpen. Gorter stelde dat wanneer deze koers zou worden voortgezet, het fascisme, de dictatuur van de bourgeoisie, de uiteindelijke bestuursvorm zijn. Fascisme is volgens de stellingen de kapitalistische consequentie van hun tijdperk. De stellingen bieden echter wel een oplossing: om dit te voorkomen moet het proletariaat bedrijven vormen die via raden zijn georganiseerd en die streven naar productie en distributie naar behoefte, en niet naar distributie en contributie voor het principe van winst. Echter, hierin schuilt het probleem; het grootste gevaar is de verwatering van de radengedachte door inmenging van reformisme. De radencommunisten dienen volgens de stellingen met alle scherpste en op positieve wijze hiertegen in te gaan. Hierdoor zouden volgens de stellingen de radencommunisten niet volstaan met de constante afwijzing van het reformisme, toch zijn ze daartoe verplicht, wat een lastige paradox is.³⁴

De uiteindelijke vorm die het bestuur van de bedrijven en het land zou moeten hebben, zou dus deze arbeidersraden zijn, waar bedrijven en ook bijvoorbeeld wijken van steden en dorpen bottom-up gestuurd werden door arbeiders, en waar leidinggevende functies niet meer nodig zouden zijn. Volgens Gorter zou deze vorm de belichaming zijn van de proletarische dictatuur.³⁵

Verder bleek ook de internationale rol die de radenbeweging op zich nam niet succesvol uit te pakken. Voor 1921 zagen ze al in dat de meeste arbeiders niet revolutionair gezind waren, althans niet in de hoedanigheid die zij zich voorstelden. De Liagre Böhl beargumenteerde dat de arbeiders in het westen afgeschrokken waren door de honger en ontberingen in Rusland en troost vonden in hun toch wel betere levensstandaard, die ze vervolgens wilden verdedigen. Volgens de auteur was Gorter zich bewust van een gebrek aan bereidheid en had hij zijn strategie moeten aanpassen om ook maar enige politieke invloed te behouden, maar Gorter weigerde dit en bleef vasthouden aan zijn toekomstvisie, gedreven door zijn idealisme van zuiver communisme. Dit was volgens de

³³ 'De Kommunistische Arbeiders-Partij in Nederland', *De Kommunistische Arbeider* (3 december 1921) 1.

³⁴ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie Henk Canne Meijer [hierna afgekort als: Collectie HCM], inv.nr. 2, Stellingen geschreven door Gorter (1921).

³⁵ Herman Gorter en H.M.H Bartels, *Open brief aan partijgenoot Lenin* (Amsterdam 1921).

auteur tekenend voor de hele radenbeweging. De links-communisten bevonden zich mede hierdoor in sociaal en communistisch isolement.³⁶

Dit werd ook duidelijk tijdens de Komintern, toen alle aanwezigen instemden met Moskou en de Bolsjewieken, behalve de KAP.³⁷ Communist Henriëtte Roland Holst stelde in haar autobiografie dat als Gorter aanwezig zou zijn geweest op de Komintern, hij de aangewezen leider van de links-communisten zou zijn geweest. Alleen Gorter weigerde om met de Russische partijleiding naar Moskou te reizen en zou als individu de reis maken, echter slaagde hij er vervolgens niet in Sovjet-Rusland binnen te treden. Holst stelde dat de leiding nu lag bij de leiders van de verschillende KAP's, maar zij misten ervaring en natuurlijk leiderschap. De Liagre Böhl benadrukt in zijn werk ook dat Gorter door de radencommunisten werd beschouwd als de ultieme leermeester en heeft deze rol vervolgens niet in de praktijk verwezenlijkt.³⁸ De zuiverheid van het communisme waar Gorter zo naar streefde heeft uiteindelijk bijgedragen aan onvoldoende organisatie van het radencommunisme. Bovendien deelden de Nederlandse arbeiders niet dezelfde drang naar zuiverheid.³⁹

Toch streefde Gorter naar internationale samenwerking. De Liagre Böhl classificeerde Gorter als de geestelijke vader van de KAI. Deze organisatie was bedoeld als een vereniging van zuiver communistische partijen in Europa, die elk compromis en samenwerking met kapitalistische staten en partijen weigerden, met als doel een zuiver proletarisch wereldverband. De eerder genoemde oorzaken bleken echter fataal voor de KAI. Bij de oprichtingsceremonie waren slechts Duitsers en Nederlanders aanwezig, waarbij de laatsten op dat moment in totaal slechts enkele tientallen leden telden. De Liagre Böhl betoogde dat de KAI wel in contact bleef met arbeiderspartijen in Engeland, Bulgarije en Rusland, maar dat dit slechts een matig netwerk van onbeduidende partijen was.⁴⁰

Andere kritische geluiden tegen de Bolsjewieken

De ontevredenheid van de links-communisten door heel Europa werd in deze jaren duidelijk. Met namen hun kritiek op de tactiek van Lenin. Al hoewel het grondig uitzoeken van alle tegengeluiden buiten de grenzen van deze scriptie zou treden is het toch nuttig om naar twee voorbeelden te

³⁶ De Liagre Böhl, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd*, 436.

³⁷ Henriëtte Roland Holst-van der Schalk, *Het vuur brandde voort: levensherinneringen* (Amsterdam 1979) 170-180.

³⁸ De Liagre Böhl, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd*, 436-41.

³⁹ Roland Holst-van der Schalk, *Het vuur brandde voort: levensherinneringen*, 181

⁴⁰ De Liagre Böhl, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd*, 440-41.

kijken. Het eerste voorbeeld hiervan is de Vrede van Brest-Litovsk, ondertekend op 3 maart 1918, waarbij Rusland grote gebieden en 34% van zijn bevolking aan Duitsland afstond. Dit moment was de eerste keer sinds de Russische revolutie dat communisten onvrede voelden ten aanzien van het grote Russische voorbeeld van een geslaagde revolutie. Lenin zag geen andere optie, omdat Rusland niet snel genoeg een leger kon mobiliseren tegen het Duitse militarisme. Dit was ook te wijten aan het feit dat hij moest leunen op een boerenleger dat oorlogsmoe bleek te zijn.⁴¹ Links-communisten, zoals Rosa Luxemburg, zagen dit echter als een morele zelfmoord, omdat het de contrarevolutie zou versterken. De vrede was volgens Luxemburg in werkelijkheid niets anders dan de capitulatie van het revolutionaire Russische proletariaat aan het Duitse militarisme.⁴² Deze vrede leidden tot kritiek op de bolsjewistische compromissen en tot het idee dat een revolutie een eigen koers nodig had, los van Russische invloed.⁴³

Het tweede voorbeeld wordt is verbonden aan de situatie in Italië, want na de Russische revolutie en de mislukking van de Duitse revolutie beschouwden kranten Italië als het West-Europese land waar de revolutie het meest nabij was.⁴⁴ Lenin geloofde dat de revolutie in Italië zou uitbreken, maar zijn Italiaanse bondgenoot, de communist Giacinto Menotti Serrati, dacht daar anders over. Hij vond dat de Russen de situatie in Italië niet goed begrepen en het Italiaanse proletariaat misleidden, een gedachte die aansloot bij de KAPN, die eveneens voor een andere koers dan de bolsjewieken pleitte. Zowel Serrati als Gorter waren van mening dat er onder hun landgenoten onvoldoende revolutionair bewustzijn bestond.⁴⁵

In Italië ontstonden fricties binnen de Socialistische Partij (PSI) tussen de maximalisten van Serrati en de reformisten onder Turati. De reformisten onder Filippo Turati waren tegen de bolsjewieken en zagen Lenin en Trotsky als dictators. Turati, die parlementarisme steunde en tegen een proletarische dictatuur was, zag deze als een dictatuur van enkelen. Tijdens een bijeenkomst van de PSI in 1920 pleitte schrijver Antonio Gramsci voor fabrieksraden, geïnspireerd door de Sovjets in Rusland, maar Komintern-afgezant Carlo Niccolini was hiertegen en zag fabrieksraden als te syndicalistisch. Uiteindelijk werd overeengekomen om fabrieksraden pas in te zetten na de revolutie. Het fabrieksraden komen sterk overeen met de raden van het radencommunisme, toch

⁴¹ Ronald I. Kowalski, *The Bolshevik Party in conflict: the left communist opposition of 1918* (Pittsburgh 1991) 77-80.

⁴² Rosa Luxemburg, 'The Russian Tragedy', *Spartacus* 11:1 (1918).

⁴³ Frank Jacob, *Rosa Luxemburg: living and thinking the revolution* (Marburg 2021) 77-78.

⁴⁴ Grigori Sinowjef, 'Voor het Congres der Communistische Internationale', *De Tribune* (21 juni 1921) 1.

⁴⁵ 'Buitenland', *Voorwaarts* (14 december 1920) 2.

tegenstrijdig met het gedachtegoed van de KAPN dat een Komintern-afgevaardigde fabrieksraden te syndicalistisch vond.⁴⁶

Op het tweede congres van de Komintern bleken Serrati en Lenin het oneens over strategie. Lenin wilde samenwerking met burgerlijke democratische krachten in koloniale landen; Serrati pleitte echter, net als Gorter, voor een compromisloze proletarische revolutie. De Komintern drong aan op de uitsluiting van Turati en de reformisten uit de PSI, iets waar Serrati sterk tegen was. Hij vreesde dat uitsluiting een breuk zou veroorzaken en de invloed van de communisten zou verzwakken. Hoewel hij zich hiertegen verzette, stemde hij uiteindelijk toch toe onder druk van de Komintern, wat leidde tot een splitsing van de PSI en indirect Mussolini's opkomst bevorderde.⁴⁷

De Nederlandse radencommunisten zagen in Serrati's concessies aan de reformisten een overwinning voor het reformisme en vergeleken hem en zijn aanhangers met Philipp Scheidemann, de Duitse sociaal-democraat. De KAPN benadrukte hiermee twee lessen uit de Italiaanse situatie: toegevingen aan de bourgeoisie leiden tot reformisme, en het volgen van Russische richtlijnen kan tot parlementarisme wereldwijd leiden. Hoewel de KAPN hiermee het belang van zuivere communistische samenwerking onderstreepte, hadden ze de opkomst van Mussolini niet voorzien. Een les die ze daarmee over het hoofd zagen, was de overtuiging van Serrati dat splitsingen konden leiden tot de verzwakking van de beweging.⁴⁸

David Wijnkoop

Ook in eigen land probeerde de KAPN zich ook te onderscheiden van de bolsjewistische koers. In Nederland was er namelijk een bolsjewistische partij die, zoals Lenin had gesteld tijdens de Komintern, via parlementaire wegen macht probeerde te verwerven. In 1919 maakte de partij de overgang van de Sociaal-Democratische Partij (SDP) naar de Communistische Partij Holland (CPH), onder leiding van David Wijnkoop, tevens redacteur van het communistische blad *De Tribune*. Dit was de communistische vleugel die door de Komintern werd erkend en die daadwerkelijk zetels veroverde in de Tweede Kamer.⁴⁹ Net als de Russische bolsjewieken waren de

⁴⁶ T.R. Ravindranathan, 'A Non-Bolshevik Bolshevik: The Trials and Tribulations of Giacinto Menotti Serrati 1917-1921', *Canadian journal of history* 24:1 (1989) 16-41, aldaar 26-28.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Koen Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark. Kleine politieke partijen in Nederland 1918-1940* (Amsterdam 2003).

radencommunisten fel kritisch over de Nederlandse situatie. Ze gaven uitgebreid hun mening en schroomden niet om zich schuldig te maken aan persoonlijke aanvallen op David Wijnkoop.⁵⁰

Wat fascinerend is aan deze situatie is dat volgens historicus Ron Blom, Herman Gorter en David Wijnkoop aanvankelijk samen de SDP hebben opgericht, nadat ze samen de SDAP hadden verlaten. Wijnkoop groeide al snel uit tot de leider van de groep. Hoewel Gorter aanvankelijk nauw als propagandist met de partij bleef samenwerken, richtte hij zich in die tijd ook meer op zijn poëzie. Er ontstond later frictie tussen beiden. Blom stelt dat dit onder andere begon tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen de SDP zich verzette tegen een afzonderlijke vrede, zoals die van Brest-Litovsk, en vond dat de Russen samen met de Entente het Duitse imperialisme moesten bestrijden totdat er een internationale socialistische revolutie plaatsvond. De tegenstanders rond Gorter steunden echter de bolsjewistische politiek voor onmiddellijke vrede, zonder rekening te houden met de geallieerden. Dit staat echter haaks op de eerder in deze scriptie besproken kritiek van Luxemburg en het links-communisme op de Vrede van Brest-Litovsk. Het is echter belangrijk op te merken dat Luxemburg wel links-communistisch was en een grote inspiratiebron voor de KAPN, maar geen radencommunist. Hoewel ze goed contact had met Gorter, ze niet per se dezelfde opvattingen deelde.⁵¹

Rond dezelfde tijd weigerde Wijnkoop werken van Gorter te publiceren, echter heeft Wijnkoop dit later ontkend.⁵² De Liagre Böhl benadrukte dat Gorter daardoor politiek geïsoleerd raakte, wat hem motiveerde om Nederland in te ruilen voor de Duitse arbeidersbeweging. Volgens Gorter verliep de SDP dezelfde teloorgang als de SDAP, waarbij Wijnkoop en zijn metgezellen politieke macht najoegen als ware demagogen. In zijn *Open Brief aan Lenin* noemde hij dit de ‘vloek van de arbeidersbeweging’. De partijen begonnen als zuivere marxisten, maar zodra macht in het spel kwam, probeerden ze die op zinloze manieren te vergroten en dwarrelden langzaam weg van het marxisme.⁵³ Toen de KAPN werd opgericht, waren beide partijen al hevig in conflict, en natuurlijk stond de KAPN achter haar theoretische grondlegger. De discussie tussen Wijnkoop en de KAPN was kenmerkend voor de partij en zal uitgebreider worden besproken in het volgende hoofdstuk.⁵⁴

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ron Blom, ‘David Wijnkoop: Een lastige intermediair tussen Amsterdam en Moskou’, *Tijdschrift voor geschiedenis* 130:3 (2017) 367-385.

⁵² ‘Verklaring’, *De Kommunistische Arbeider* (juni 1922) 4.

⁵³ De Liagre Böhl, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd*, 412.

⁵⁴ Blom, ‘David Wijnkoop: Een lastige intermediair tussen Amsterdam en Moskou’, 130.

Partijvorming van de KAPN, anders dan de anarchisten

Naast de Nederlandse bolsjewieken werden ook andere socialistische stromingen door de KAPN onder de loep genomen. Verschillende historici hebben beweerd dat het radencommunisme aanzienlijke overeenkomsten vertoonde met het sociaal-anarchisme. Echter, in een pamflet geschreven in 1922 legde Gorter duidelijk de verschillen uit tussen beide groeperingen. Wat interessant is aan deze verschillen, is dat het direct duidelijk wordt waarom Gorter het partijwezen verkiest, iets wat fundamenteel verschilt van de ideologie van de anarchisten. Gorter noemt anarchisten in het pamflet herhaaldelijk in dezelfde adem met syndicalisten, omdat volgens hem beide stromingen streven naar vakverenigingen. Dit staat haaks op het standpunt van radencommunisten, die macht juist niet willen overdragen aan leiders en elites. Verder stelt Gorter dat vakverenigingen de arbeiders verstikken en hen afhouden van de strijd.⁵⁵

Om dit te vermijden, betoogde Gorter in zijn brochure hoe de revolutie gevoerd diende te worden en stelde dat zowel Lenin als de anarchisten krachtig moesten worden bestreden omdat geen van hen een tactiek had die de klassenverhoudingen zou oplossen. Gorter pleitte in zijn brochure voor een communistische partij die zowel niet-parlementair als niet-dictatoriaal was. Volgens Gorter moest de politieke partij klein zijn, met grootte variërend per land. Deze partij zou niet moeten streven naar een partijdictatuur, maar naar een klassendictatuur. Het proletariaat moest zelf handelen en niet toestaan dat leiders namens hen handelden. Gorter stelde dat de klasse dringend behoefte had aan kleine verbeteringen en aan verzet tegen verslechterende levensomstandigheden en daarvoor zouden willen strijden. Echter, merkt Gorter op dat het proletariaat niet goed was opgeleid en niet de juiste kennis heeft, waardoor ze tijdens de aanstaande revolutie niet adequaat zouden kunnen handelen. Dit gold echter niet voor alle proletariërs. De partij zou moeten bestaan uit de opgeleide proletariërs die tactieken uitstippelden en de rest onderwijzen in hoe de revolutie moet worden gestreden. De radencommunisten onderscheiden zich volgens Gorter van de anarchisten, onder meer door hun theoretische kennis van het historisch materialisme.⁵⁶

⁵⁵ Herman Gorter, *De organisatie voor den klassenstrijd van het proletariaat* (Amsterdam 1922).

⁵⁶ Ibidem.

Hoofdstuk 2: De partij en haar acties, discussies en propaganda

In 1919 legde Lenin voor dat communisten wereldwijd meer compromissen moesten sluiten en zich opnieuw bij vakbonden moesten aansluiten om de communistische macht, met name in West-Europa, te versterken. Het vorige hoofdstuk liet echter zien dat binnen het links-communisme een groot kritisch geluid ontwikkelde, geleid door de Nederlandse theoretici Anton Pannekoek en Herman Gorter. Zij streefden naar zuiver communisme en wilden het proletariaat opleiden om zich voor te bereiden op deze zuivere revolutie. Ze moesten echter hun ideeën weten over te brengen aan de arbeiders. In de stellingen van de KAPN is propageren een belangrijke doelstelling die de KAPN'ers op zich namen, waar dit hoofdstuk verder op ingaat.⁵⁷

Hoewel Pannekoek zelf zijn politieke activiteit achter zich liet omdat hij partijvorming iets uit het verleden vond, stortte Gorter zich juist op deze vorming en probeerde hij dit ook op internationale schaal te organiseren. Ondanks dat de KAPN een kleine partij bleef, het kleine groepje intellectuelen zoals Gorter betaamde, slaagde ze er nooit in om volgens hun eigen woorden 'zelfbewustzijn' bij de arbeiders te ontwikkelen. In zijn laatste jaren zou hij bovendien hebben beweerd dat het moeilijk was om een revolutionaire organisatie in stand te houden in revolutionair laagconjunctuur.⁵⁸ Toch bleef een kleine groep zich jarenlang actief inzetten voor de partij. Om de reden waarom te vinden, zal dit hoofdstuk ingaan op de vorm die de partij aanhield: hoe ze in discussie gingen met concurrenten, welke taal ze gebruikten en welke acties ze ondernamen om de inhoud en de ideologie, die in het vorige hoofdstuk uiteen is gezet, aan het proletariaat te verkopen en zich zo af te zetten tegen de bolsjewistische stroming.

De politieke partij

De paradox in de geschiedenis van de KAPN heeft, zoals de inleiding al aangaf, veel te maken met hun keuze voor een partijvorm. In het eerste hoofdstuk is toegelicht waarom Gorter aanvankelijk geloofde dat een partij de oplossing zou zijn, hoewel leden er vroeg of soms later achter kwamen dat een partij helemaal geen revolutie zou moeten leiden. Het is daarom belangrijk om te onderzoeken in hoeverre de KAPN te definiëren was als een normale politieke partij.

⁵⁷ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 2, Stellingen geschreven door Gorter (1921).

⁵⁸ Bourrinet, *The Dutch and German communist left (1900-68) Neither Lenin nor Trotsky nor Stalin! All workers must think for themselves!*, 274.

Om de definitie van de politieke partij beter te begrijpen, is het werk van historicus Koen Vossen geraadpleegd. In zijn onderzoek, dat in de winter van 1997 begon om de Nederlandse politieke cultuur beter te doorgronden, verdiepte Vossen zich in kleine Nederlandse partijen. In *Vrij vissen in het Vondelpark* stelt Vossen dat de grote partijen de drie hoofdstromingen: liberalisme, confessionalisme en socialisme, vertegenwoordigen. Hoewel deze stromingen, volgens Vossen, grotendeels de Nederlandse politieke geschiedenis beslaan, was het politieke landschap soms complexer. Vossen merkt daarnaast op dat kleine partijen soms ook onderdeel werden van coalities, hoewel dit zowel zeldzaam als marginaal in invloed bleef. Toch blijven ze een belangrijk onderdeel van de politieke geschiedenis. Hij definieert een kleine partij als een georganiseerde groep met een gedeelde ideologie, een partijprogramma, leden, doelen en financiering, waarbij deelname aan de Tweede Kamerverkiezingen zijn belangrijkste criterium is.⁵⁹

De KAPN leek op veel punten op een normale politieke partij. Ze hielden ledenvergaderingen waar notulen werden bijgehouden. Deze moesten ook worden goedgekeurd. Er was een voorbeeld waarbij lid Van Swinderen niet instemde met de notulen, omdat hij vond dat zijn mening was verdraaid door de secretaris.⁶⁰ Daarnaast was er een partijbestuur met een penningmeester die de financiën bijhield en deze op officiële wijze openbaar maakte aan het partijbestuur en de leden. Het partijbestuur wisselde regelmatig, maar omdat de vijver om kandidaten uit te vissen nooit groot bleek, hebben verschillende leden meerdere functies vervuld. Zoals eerder genoemd, waren er verschillende fracties verspreid over het land, elk met hun eigen fractiebestuur. Over het algemeen was er een gedeelde ideologie, en er waren doelstellingen die door Gorter waren opgeschreven, waar de partij naar zou streven. Leden namen deel aan debatten en vergaderingen, wat duidde op een zekere vorm van democratie binnen de partij. Echter, de KAPN nam niet deel aan verkiezingen. In die zin kan dus ook zeker gesteld worden dat de KAPN geen normale, kleine politieke partij was.⁶¹

Discussie met Wijnkoop

Hoewel de KAPN volgens de definitie van Koen Vossen geen normale politieke partij was, probeerde ze haar ideologie in de puurste vorm te verwezenlijken, vooral door kritiek te uiten in hun krant, tijdens vergaderingen en in andere geschriften. Wijnkoop en zijn partij vormden de

⁵⁹ Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark*, 9-20.

⁶⁰ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 136, notulen huishoudelijke vergadering afd. Amsterdam (1923).

⁶¹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 9, De tactiek van de proletarische klassenstrijd in de doodscrisis van het kapitalisme (1921).

dichtstbijzijnde concurrent en waren daarom logischerwijs hun voornaamste doelwit. Zoals vorig hoofdstuk werd betoogd, waren Wijnkoop en Gorter aanvankelijk goede vrienden toen ze de SDAP verlieten en samen een partij oprichtten die later de CPH zou gaan heten. Er ontstond echter een breuk in hun vriendschap, wat zichtbaar werd in hun gepubliceerde kranten. Wanneer men kijkt naar de krantenartikelen over en weer, vormen de persoonlijke aanvallen de kern van de discussie. Dit werd onder andere gebruikt door *De Tribune* om de discussies tussen Wijnkoop en de KAPN te illustreren, wat een goed voorbeeld is van hoe de KAPN zijn concurrenten afschilderde in hun media. Hoewel het conflict tussen Wijnkoop en Gorter na hun breuk intens kon zijn, beschreef Wijnkoops biograaf, A.J. Koejemans, dat hun vriendschap en wederzijds respect als dierbare vrienden in essentie intact bleven.⁶² Zo eerde Wijnkoop Gorter in 1924 in *De Tribune* voor zijn 60ste verjaardag door de gehele voorpagina aan de dichter te wijden. Gorter werd beschreven als de beste propagandist en de meest geliefde spreker van Wijnkoops partij, en iemand die onmisbaar is gebleken in de arbeidersstrijd.⁶³

Het is belangrijk om te benadrukken dat de speciale band tussen Wijnkoop en Gorter niet op dezelfde manier gold tussen KAPN en Wijnkoop. Zo stelde Wijnkoop dat hij van alle leden van KAPN de meeste sympathie had voor Gorter.⁶⁴ Desalniettemin vond de KAPN het vurige conflict belangrijker dan de vriendschap. Deze conflicten werden in kranten over en weer met bijna haatdragende woorden gekenmerkt. De taal en woordkeuze van de KAPN kunnen echter beïnvloed zijn door wat De Liagre Böhl omschrijft als 'Gorteriaans overdrijven', waarbij de dichter, volgens de historicus, een neiging had om zijn argumenten taalkundig te overdrijven om ze meer impact te geven.⁶⁵

Zo sloot *De Kommunistische Arbeider* hun editie van januari 1922 af met een conclusie waarin werd betoogd dat Wijnkoop een 'almachtige tiran' zou zijn, die veel gevaarlijker was voor de arbeidersrevolutie dan de sociaal-democraat Pieter Jelles Troelstra. Daarbovenop beweerde de krant dat Wijnkoop nog valser was dan Troelstra, omdat hij onder het mom van de naderende revolutie zijn reformisme verborg. De krant stelde dat Wijnkoop een groot gevaar vormde voor de revolutie en dat zijn reformisme de arbeiders tot vele nederlagen zou leiden.⁶⁶ Bovendien stelde de krant dat Wijnkoop door Moskou tot despoot is verheven, die de almacht zou hebben om mensen

⁶² A.J. Koejemans, *David Wijnkoop: een mens in de strijd voor het socialisme* (Amsterdam 1967) 194.

⁶³ 'Herman Gorter', *De Tribune* (26 november 1924) 1.

⁶⁴ 'De C.P. op verkiezingspad', *De Kommunistische Arbeider* (juni 1922) 3.

⁶⁵ Stuiveling, *Acht over Gorter: een reeks beschouwingen over poëzie en politiek*, 335-343.

⁶⁶ 'Na de verkiezingen', *Het Volk* (10 mei 1921) 1.

die het niet met hem eens waren uit de partij te zetten. De KAPN schilderde Wijnkoop af als een almachtige tiran.⁶⁷

Uit deze beweringen komen twee belangrijke kritiekpunten waarop de KAPN probeerde Wijnkoop zwart te maken en arbeiders voor hun eigen strijdwagen te spannen. Ten eerste zou Wijnkoop feiten verdraaien en leugens verkopen aan zijn volgelingen. Dit thema keerde ook terug in latere edities. De editie van juni van datzelfde jaar stelde dat het juist de redenaarskunsten van Wijnkoop zijn die zijn ‘sprookjes’ door arbeiders kunnen laten geloven: “Men moet telkens weer verbaasd staan over de enorme brutaliteit waarover deze heer beschikt, om voor volle zalen met denkende mensen de feiten zoo te verdraaien dat zij ze nog voor feiten aannemen en dan naar huis gaan.”⁶⁸ De krant stelde verder dat zijn redenaarskunst werd benadrukt door zijn luidruchtige scheldpartijen, die door het publiek met gelach werden ontvangen.⁶⁹ In een eerdere editie viel de krant ook de arbeiders aan. De krant beweerde dat Wijnkoop geen moment sprak in de geest van het proletariaat en noemde de Enschedese arbeiders die toen het publiek vulden ‘domme ezels’ die de leugenachtige woorden van Wijnkoop toejuichten.⁷⁰

De krant stelde als tweede punt dat de leugens van Wijnkoop zich ook uitstrekten tot het reformisme, wat uiteindelijk de grootste en meest inhoudelijke kritiek van de KAPN op Wijnkoop was. De krant beweerde dat er een eenheidsfront werd gevormd tussen politici, waarbij Wijnkoop zich zou schikken naar Troelstra in het geval hij minister zou worden.⁷¹ De krant vervolgde dat, noch Wijnkoop noch Troelstra het proletariaat konden helpen en het kapitalisme afweren, aangezien zij concessies deden door middel van parlementarisme. De krant schetsen een situatie dat Wijnkoop een doek legde over de eenheidsfront-strategie en dat de samenleving een demagogische propaganda van de regering van Wijnkoop en Troelstra kon verwachten. Daarnaast zou Wijnkoop hebben gezegd dat zij geen afstand deden van de revolutionaire praktijk, maar dat hij erkende dat de wil tot revolutie in 1922, het jaar van publicatie van het artikel, gering was. De krant noemde dit hoogverraad en stelde dat het loslaten van de revolutie werkelijkheid was geworden. Tot slot stelde de krant dat de bourgeoisie nooit zou vrezen voor Wijnkoop, aangezien een grote beginselloze CPH slechts in hun voordeel werkt voor de machthebbers door geen wezenlijk verschil te kunnen maken

⁶⁷ ‘In de leerschool van de 3e Internationale’, *De Kommunistische Arbeider* (januari 1922) 2.

⁶⁸ ‘De C.P. op verkiezingspad’, *De Kommunistische Arbeider* (juni 1922) 3.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ ‘Wijnkoop in Enschede’, *De Kommunistische Arbeider* (maart 1922) 4.

⁷¹ ‘Het eenheidsfront in Holland’, *De Kommunistische Arbeider* (januari 1923) 1.

en daardoor makkelijk onder controle te houden is. Hierdoor zou de reformistische politiek van Wijnkoop nooit invloed kunnen uitoefenen.⁷²

De Tribune reactie op de KAPN

Van deze aantijgingen bleef Wijnkoop niet stil. Tegenover de grote boze boeman zoals Wijnkoop werd geschetst, schilderde *De Tribune* radencommunisten af als ‘disciplinebrekende dromers’. Nog voordat de kritiek die de KAPN op Wijnkoop naliët, schreef de krant dat Gorter en zijn volgelingen zich schuldig maakten aan ‘disciplinebreuk’, omdat Gorter opnieuw uit een partij stapte.⁷³ De Komintern had namelijk opgeroepen tot verzoening binnen de arbeidersbeweging en de bolsjewistische partij, zodat zij zich zouden verenigen en zich zouden voegen naar de internationale proletarische discipline. De acties van Gorter en de KAPN, door zich tegen de wereldwijde verzoening te keren, werden volgens de Komintern gezien als hoogverraad aan de revolutie.⁷⁴

Dit hoogverraad werd verder uitgelegd doordat Gorter reactionaire en contra-revolutionaire ideeën zou hebben. Volgens de krant zou Gorter de invloed van Rusland ontkennen en boeren niet als communisten beschouwen. Op deze manier beledigde Gorter het Rode Leger en kon hij niet inzien dat de Russische Revolutie complex was.⁷⁵ Gorter beweerde namelijk over de tactiek van Rusland en werd geciteerd in het *Algemeen Handelsblad*: “De opportunistische boeren-proletarische tactiek van Rusland jaagt het proletariaat van Europa en de wereld de afgrond in en brengt de overwinning aan het wereldkapitaal.”⁷⁶ Omdat Gorter arbeiders wilde afwenden van de bolsjewistische stroom en een eigen internationaal wilden oprichten, riep de krant hun lezers op om tegen deze verraders van de proletarische revolutie op te treden.⁷⁷

Volgens de krant gaat de ‘disciplinebreuk’ van Gorter verder en zou dit ook een gevaar zijn binnen de arbeidersbeweging, aangezien hij met leugenachtige beweringen zijn individualisme boven de partij stelde. In een vergadering beweerde hij dat Moskou van bovenaf de Maartbeweging⁷⁸ had ontketend, maar dat ze geluk hadden dat de arbeiders zelf in de beweging

⁷² Ibidem.

⁷³ ‘Buitenland,’ *De Tribune* (15 september 1921) 1.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ ‘De Nieuwste Aanval op Sowjet-Rusland,’ *De Tribune* (23 september 1921) 1.

⁷⁶ ‘Communistische ruzie,’ *Algemeen Handelsblad* (16 september 1921) 3.

⁷⁷ ‘De Communistische scheuring,’ *Het Volk* (16 september 1921) 2.

⁷⁸ De Maartbeweging was een opstand van de Duitse arbeidersklasse in maart 1921, gericht tegen economische moeilijkheden en politieke onderdrukking, die door de communisten en uiteindelijk de links-communisten werd gesteund maar uiteindelijk door de regering werd neergeslagen.

waren gekomen en dat de KAPD had besloten de beweging te steunen. Volgens de krant zouden deze leugenachtige woorden buiten de partijdiscipline vallen en daarmee neigen naar individualisme.⁷⁹

Verder schilderde *De Tribune* andere radencommunisten zoals de Amsterdamse Emanuel Korper af als iemand die vasthield aan een verouderd ideaal. Korper zou tijdens een verkiezingsvergadering op 30 juni 1922 hebben beweerd dat de CPH de principes van de dictatuur van het proletariaat had verraden, en hij bekritiseerde het feit dat communisten zich zouden inzetten voor het proletariaat slechts voor een ‘stuk brood’. *De Tribune* reageerde hierop door te stellen dat Korper door deze acties duidelijk liet zien dat hij zijn tijd niet begreep. Volgens de krant was het juist belangrijk om te strijden voor het behoud en het verkrijgen van zelfs een stuk brood of andere middelen om te overleven, omdat overleven uiteindelijk tot de overwinning zou leiden. De Nederlandse bolsjewieken hadden duidelijk gekozen voor kleine veranderingen en vonden dat beter bij hun tijd passen. Korpers gedachten bleven echter hangen in de periode vóór de Wereldoorlog.⁸⁰

Een ander middel dat Wijnkoop en de CPH in de strijd gooiden om onrust te stoken, was *framing*. De radencommunisten verwoordden het liever als het verspreiden van leugens. Zo beschuldigden ze bijvoorbeeld KAPN-lid Dr. Gerardus Johannes Geers ervan een politespion te zijn. *De Tribune* meldde dat Geers contact had met de burgerwacht en de recherche om zijn vrienden te verdedigen die eerder om soortgelijke beschuldigingen waren geroyeerd. Volgens de krant probeerden deze vrienden vervolgens leden van de KAPN in handen van de politie te spelen. Zowel Geers als de KAPN ontkenden dit en verzochten tevergeefs aan Wijnkoop om deze beschuldiging publiekelijk in te trekken. Een jaar later, in 1923, beweerde de *Tribune* dat Gorter uit de partij was geroyeerd vanwege zijn inactieve opstelling. Ook dit werd door de KAPN ontkend, die argumenteerde dat Gorter vanwege zijn verslechterende gezondheid een minder actieve rol moest aannemen, hoewel hij volgens de krant nog steeds de belangrijkste theoreticus van de partij was.⁸¹

In 1926 richtte de krant nogmaals de aandacht op de KAPN om te stellen dat de partij op sterven na dood zou zijn en afscheid moest nemen van zogenaamde ‘zuivere communisten’. De krant legde uit dat zelfs Gorter zich ervan had gedistantieerd, zonder te vermelden dat zijn gezondheid in die periode sterk achteruitging. Met een sarcastische ondertoon schilderde de krant de KAPN af als de ‘zuivere communisten’, terwijl in het kleine familieblaadje, waar de familie

⁷⁹ ‘Bij de “links”-Communisten’, *De Tribune* (12 mei 1921) 1.

⁸⁰ ‘Een goede vergadering “Over ‘t IJ”’, *De Tribune* (1 juli 1922) 4.

⁸¹ ‘Is daar klaarheid?’, *De Kommunistische Arbeider* (februari 1923) 2.

Korper patent op de naam zou hebben gekregen, de ‘enige echte communistische standpunten besproken en opgelost werden’. De krant gebruikte de KAPN als voorbeeld om aan de lezer te verkondigen dat de bolsjewieken gelijk hadden en dat communisten nooit buiten de koers van de Komintern moesten treden, tenzij ze wilden leven in een waan van nietszeggendheid.⁸²

Reacties van buitenaf

Om een holistisch beeld te krijgen van deze discussie, is het ook nuttig om kranten te raadplegen die zowel niet-communistisch als links-communistisch zijn. Zij schetsen de situatie en brengen interessante standpunten naar voren die in overeenstemming zijn met bepaalde punten die zijn aangehaald door *De Kommunistische Arbeider* of door *De Tribune*.

Zo stemde de krant *Het Volk*, het socialistische partijblad van de SDAP, ermee in toen de KAPN Wijnkoop een tiran noemde, hoewel zij het verwoordde als dictator. Volgens de krant zou Wijnkoop door de steun van Moskou als enige partij in Nederland de almacht hebben om de partij naar zijn eigen wil vorm te geven. De krant gebruikte de woorden: “Gesterkt door Moskou maakt Wijnkoop zich gereed om al wat hem weerstaat te verpletteren. Wie nog bij hem wil blijven, zoals mevrouw Holst, naar het schijnt, zal naar zijn pijpen moeten dansen.”⁸³ In de titel van het artikel wordt Wijnkoop een dictator genoemd, wat overeenstemt de woorden van de KAPN.⁸⁴

De Vrije Socialist, de anarchistische krant die was opgericht door de reeds overleden Ferdinand Domela Nieuwenhuis, sloot zich aan bij deze typering van Wijnkoop als tiran. De krant beschreef dat de successen die Wijnkoop behaalde slechts voortvloeiden uit de uitschakeling van zijn opposanten binnen de partij, waardoor congressen zonder enige tegenspraak een schijnbare harmonie bereikten. Verder vond de krant ook dat Wijnkoop steeds meer het kapitalisme van Rusland in Nederland probeerde over te brengen en de macht concentreerde in de handen van enkele machthebbers. Tot slot ging deze krant in op nog een tegenstelling tussen anarchisten en radencommunisten: de laatsten zwoeren vakverenigingen af, zoals meermaals besproken in deze scriptie, terwijl de anarchisten de vakfederatie N.A.S. als een belangrijk orgaan binnen hun beweging beschouwden.⁸⁵

⁸² ‘De “zuivere” communisten’, *De Tribune* (20 september 1926) 1.

⁸³ ‘Dictator Wijnkoop’, *Het Volk* (20 juli 1921) 2.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ ‘Binnenland’, *De Vrije Socialist*, (3 december 1921) 2.

Aan de andere kant schreven sommige kranten ook instemmend over *De Tribune* en beargumenteerden dat Gorter inderdaad schuldig was aan ‘disciplinebreuk’. De sociaal-democratische krant *Voorwaarts* was het eens met deze beschuldiging en schreef: ‘Gelijk heeft ze!’ De krant vond het curieus dat Gorter, na het mede oprichten van de partij en jarenlang een ijverige voorvechter ervan te zijn geweest, de gehele partij zo aan de kant kon schuiven.⁸⁶

Daarnaast beschreven externe kranten de KAPN als een zinloze en marginale partij. Ze bekritiseerden het verlaten van Gorter van zijn oude partij om telkens een nieuwe op te richten. Een liberale avondkrant noemde het “Nog een nieuwe partij, met weer een andere definitie, nu namelijk hyper-communisten”. *De Nieuwe Courant*, een liberale krant, bouwde hierop voort en zag slechts zinloosheid in het telkens oprichten van een nieuwe partij. “Na de S.D.A.P., de communistische partij, de partij van dr. Gorter... wie volgt?”⁸⁷ De krant stelde dat elke keer wanneer een nieuwe en radicalere partij werd opgericht, deze gedoemd was tot uiteindelijk reformisme als ze enige politieke betekenis wilden verkrijgen. Volgens de krant betekende dit dat de doelen die bereikbaar lijken voor de mens betrekkelijk zijn. Dit zou komen doordat het tempo van de ‘evolutie van de politiek’, zoals zij het noemen, langzamer zou verlopen dan wat de radicaalste partijen nodig achten. Hierdoor zijn deze uiterste partijen altijd gedoemd om terug te vallen op reformisme en daarmee toe te geven aan concessies. De krant ontkende de ideologie van de revolutie en vergat te vermelden dat het doen van concessies als taboe werd gezien bij de zuivere communisten.⁸⁸

Het Volk vervolgde met de stelling dat de KAPN en andere opposanten, zowel binnen als buiten de partij, een van de oorzaken waren van de slechte situatie van de communistische stroming in Nederland. De krant stelde echter dat deze nederlagen van communistische opposanten toch voordelig konden uitpakken voor de communistische partij, aangezien Wijnkoop hierdoor meer macht zou krijgen om zijn tegenstanders uit de partij te weren en daardoor meer harmonie kon verwezenlijken binnen de partij. Het is interessant dat *Het Volk* later juist deze ontwikkeling als negatief ervoer en vond dat Wijnkoop dictatoriale trekjes kreeg toen hij meer macht verwierf om opposanten uit de partij te werpen.⁸⁹

In dezelfde editie liet *Het Volk* ook blijken dat de CPH eigenlijk de argumenten van Gorter niet zou begrijpen omtrent de implementatie van de Russische tactiek in het Westen. In een debat zouden communisten Gorter aanvallen en beargumenteren dat de Russische koers wel de juiste was.

⁸⁶ ‘Een communist over zijn partij’, *Voorwaarts* (20 mei 1921) 2.

⁸⁷ ‘De Dag’, *De Nieuwe Courant* (22 december 1921) 1.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ ‘Kommunistische verdeeldheid’, *Het Volk* (10 mei 1921) 9.

Echter, volgens de krant zouden deze communisten niet goed begrepen hebben dat Gorter niet de Russische koers verwierp, maar betoogde waarom de Russische koers niet in Nederland zou kunnen slagen. Tijdens dit debat werden deze punten niet begrepen en niet goed overgebracht, aangezien Gorters zwakke stem de aandacht in het rumoerige debat niet op zichzelf had kunnen vestigen.⁹⁰

Wat deze afbeeldingen van de partijen in de verschillende kranten weergeven, zijn de percepties van de verschillende partijen en hoe zij deze percepties gebruiken voor hun eigen gewin. Zo poogde de KAPN zich via de media los te rukken van de CPH door de arbeiders voor hun eigen zaak te winnen. Daartegenover gebruikte de CPH het argument van de marginaliteit van de KAPN als afschrikmiddel voor toekomstige opposanten, onder het mom van streven naar partij-eenheid. Tot slot gaven ook de niet-communistische kranten hun beeld van de discussie. Hoewel de kranten het niet specifiek vermelden, geven ze een reden waarom de KAPN geen successen heeft geboekt en niet aansloeg bij de arbeiders. Buitenstaanders begrepen de reden van de vele scheuringen niet en begrepen ook de doelen van de KAPN niet precies.

Propaganda acties

Om de voorgaande verklaringen te toetsen, is het belangrijk om te kijken naar andere propaganda-acties die de KAPN verrichtte om hun inhoud aan de arbeiders te verkopen. In een manuscript, dat te bezichtigen is in het IISG en waarschijnlijk is overgeschreven door Henk Canne Meijer, beschrijft Gorter wat een partij is. Hij stelt dat de partij de georganiseerde voorhoede van het klassenbewuste proletariaat is. Zoals meerdere malen benadrukt in deze scriptie, was Gorter ervan overtuigd dat het belangrijkste doel van de partij was om zelfbewustzijn bij het proletariaat te brengen. Om dit te bereiken, stelde Gorter dat een politieke partij enkele strijdmiddelen had, zoals propaganda, pers, vergaderingen en demonstraties. Het is daarom relevant om te onderzoeken in hoeverre de KAPN functioneerde als een politieke partij en hoe de leden deze strijdmiddelen inzetten.⁹¹

Zo organiseerden de links-communisten zelf openbare vergaderingen en debatten. *De Tribune* meldde dat deze openbare vergaderingen regelmatig plaatsvonden in het jaar 1921. Bijvoorbeeld vond er op maandag 9 mei 1921, nog voor de oprichting van de KAPN, een openbaar debat plaats waar de familie Korper, Barend Luteraan en Herman Gorter aanwezig waren. Zij

⁹⁰ 'Debatvergadering H. Gorter', *Het Volk* (10 mei 1921) 8.

⁹¹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 9, De tactiek van de proletarische klassenstrijd in de doodscrisis van het kapitalisme (1921).

namen het op tegen hun CPH-partijgenoten om de meningsverschillen binnen de partij te bespreken. Wat kenmerkend is, is dat *De Tribune* de vergadering beschreef als druk bezocht door intellectuelen, bureaucraten en kunstenaars, maar niet door arbeiders, die uiteindelijk het echte publiek moesten zijn. Daarnaast zouden Gorters woorden bij de weinige arbeiders die aanwezig waren luide protesten hebben opgeroepen, echter specificeerde de krant niet of die in het voordeel of nadeel van Gorter waren.⁹²

Daarnaast liepen radencommunisten regelmatig vergaderingen en debatten van bijvoorbeeld Wijnkoops communisten binnen. *De Tribune* schreef over het binnendringen van de openbare verkiezingsvergadering in het Amsterdamse café ‘Dok- en Havenzicht’ op 30 juni 1922. Volgens de krant zou Korper, toen hij aan het woord kwam, niet tegen een van de eerdere sprekers zijn ingegaan. Hij zou slechts gesproken hebben om de communistische partij te bekritisieren en mengde zich verder niet in het debat. Vervolgens zou hij aan iedereen die het eens was met zijn woorden en ook op de juiste manier wilde strijden voor de dictatuur van het proletariaat, zijn eigen partij hebben aanbevolen. Hoewel eerder Gorter werd genoemd die in een debat daadwerkelijk standpunten probeerde te verdedigen en via argumenten de communistische partij poogde te bekritisieren, is dit voorbeeld ook tekenend voor hoe radencommunisten vergaderingen gebruikten als propagandaorgaan voor het verspreiden van hun eigen ideologie.⁹³

De partij verspreidde haar propaganda ook op andere manieren. Ze gebruikten onder andere brochures, zoals die geschreven door Gorter, en verspreidden manifesten door het hele land. Daarnaast organiseerden ze debatten en anti-verkiezingsbijeenkomsten. De krant werd ook ingezet als propagandamiddel en verspreid via staatscolportage. De KAPN beschouwde deze propagandamethoden als succesvol en waren ook niet verrast door de afname van het aantal leden en de opheffing van hun afdeling in Utrecht. Ze verklaarden dit als een zuiveringsproces, waarbij de kwaliteit van de leden belangrijker was dan de kwantiteit. Het lidmaatschap van de KAPN stelde hoge eisen aan de arbeiders, en via deze propagandamethoden probeerden ze de arbeiders te bereiken.⁹⁴

Berlijn - Essen

Naast de scheuring tussen de links-communisten en de bolsjewieken ontstonden er vanaf 1922 ook scheuringen binnen de radencommunistische stroming. Dit werd bekend als het Berlijn-Essen-

⁹² ‘Bij de “links”-Communisten,’ *De Tribune* (12 mei 1921) 1.

⁹³ ‘Een goede vergadering “Over ‘t IJ”’, *De Tribune* (1 juli 1922) 4.

⁹⁴ ‘2e halfjaarverslag der K.A.P.N’, *De Kommunistische Arbeider* (december 1922) 2.

conflict. Voor deze scriptie is een gedetailleerde beschrijving van deze ontwikkeling te complex en uitgebreid om volledig te behandelen. De nadruk ligt hier op de invloed van deze ontwikkelingen op de Nederlandse arbeidersbeweging. Voor het begrijpen van die invloed is enige achtergrondkennis echter nuttig. De scheiding tussen beide facties vond zijn oorsprong in Gorters voorstel om een arbeidersinternationale op te richten, de eerder genoemde KAI. Alleen de Berlijnse factie was hier destijds op tegen, omdat zij van mening was dat zo'n initiatief niet van bovenaf kon worden opgelegd, maar door de arbeiders zelf van onderaf moest ontstaan. De Berlijnse factie was veruit de grootste en meest invloedrijke van de twaalf facties in Duitsland en volgens Bourrinet omvatte zij de helft van alle Duitse leden, waar de andere elf facties de andere helft opvulden. De andere facties, die over Duitsland verspreid waren, steunden over algemeen wel Gorters voorstel voor de KAI. Deze verdeeldheid zou later nog diepgaander worden.⁹⁵

Bourrinet stelt dat de KAI niet de primaire oorzaak was van de uiteindelijke scheiding, maar dat deze voortkwam uit meningsverschillen over interventie in de directe economische strijd en door de bureaucratische manoeuvres van de Schröder-groep. Zij wilden de focus van de partij verleggen van directe economische strijd naar een revolutionaire agenda. Ze beschouwden loonstrijd als “opportunistisch” en pleitten voor een scheiding tussen economische en revolutionaire strijd om zich te concentreren op de strijd voor de macht. Karl Schröder was een belangrijk figuur in de scheiding van de KAPD van de Komintern en de daaropvolgende oprichting van de KAI. Essen leunde sterk op Schröders leiderschap. Zij beschuldigden de Berlijnse factie van het gebruik van methoden die onwaardig waren voor een revolutionaire organisatie, wat leidde tot de perceptie van ideologisch verraad. Terwijl Berlijn meer afgestemd was op traditionele revolutionaire principes, volgde Essen een sektarische benadering. Aan de andere kant werden de Berlijners er van beschuldigd de interne partijprocessen te manipuleren om hun dominantie te behouden, wat wrok veroorzaakte binnen de groeperingen rondom Essen. Meningsverschillen over vertegenwoordiging en besluitvorming tijdens partijcongressen verergerden de spanningen tussen de twee groepen, wat uiteindelijk leidde tot verdere fragmentatie.⁹⁶

Dit conflict werd steeds heviger doordat zowel de Essense als de Berlijnse facties artikelen publiceerden onder het vaandel van de KAPD, terwijl er geen samenwerking meer tussen hen plaatsvond. Dit leidde in Duitsland tot een enorm ledenverlies: binnen enkele maanden daalde het aantal leden van meer dan 40.000 naar minder dan 15.000. Deze situatie sijpelde door naar de

⁹⁵ Bourrinet, *The Dutch and German communist left (1900-68) Neither Lenin nor Trotsky nor Stalin! All workers must think for themselves!*, 257-260.

⁹⁶ Ibidem, 260-280.

Nederlandse arbeidersbeweging, die de Duitse KAPD als hun grote voorbeeld zag en sterk leunde op de theoretische werken van de KAPD. Ook binnen de KAPN ontstonden er aanhangers van zowel de Essense als de Berlijnse factie, wat leidde tot verdere fragmentatie in Nederland. De Essen factie stond achter de KAI, een Internationale waar praktisch alleen de Nederlanders mee waren verbonden. Berlijn stond aanvankelijk niet achter de KAI, want ze achtten het onmogelijk om een KAP in ontwikkelingslanden op te zetten, iets waar Gorter absoluut mee oneens was.⁹⁷ Later bleek dat ook in Nederland verschillende groepen niet langer samenwerkten, maar toch onder de naam van dezelfde partij, de KAPN, bleven opereren. In het volgende hoofdstuk zal hier meer aandacht aan worden besteed. In dit hoofdstuk is echter een belangrijkere vraag hoe deze groepen met de scheiding omgingen en hoe dit zichtbaar werd in de kranten.⁹⁸

Volgens de april-editie van 1922 van *De Kommunistische Arbeider* kan de aanleiding voor deze splitsing gevonden worden in de Maart-opstand, die zoals eerder vermeld een grote tegenslag was voor communistisch Duitsland. De krant begrijpt dat de communisten ontmoedigd raakten en eerder neigden naar reformisme. Het streven naar internationale organisatie was ook een punt van discussie in Duitsland, waar de Berlijnse richting vond dat de radenbeweging zich te vroeg richtte op internationale organisatie en de Essense richting het tegenovergestelde vond en zich inzette voor de KAI.⁹⁹

De leden van de KAPN stonden door de splitsing voor een lastige keuze, aangezien de grote broederpartij in Duitsland altijd als theoretisch en tactisch voorbeeld had gediend. Uit hun ‘buitengewoon congres’, een vorm van congres zonder vaste frequentie, dat wordt bijeengeroepen wanneer de omstandigheden daarom vragen, bleek dat de proletarische situatie zich in een periode van revolutionair laagconjunctuur bevond. Maar hoe moest deze uitdaging worden aangepakt? Binnen de Nederlandse partij vonden ook meningsverschillen plaats. Gorter identificeerde zich aanvankelijk met de Essen-richting, maar later zou blijken dat hij zich tussen beide groepen positioneerde in een poging om ze weer te verenigen. Anderen, zoals bijvoorbeeld Luteraan, voelden zich daarentegen meer verbonden met de Berlijnse richting. Hoewel sommigen betoogden dat het cruciaal was om de massa's niet uit het oog te verliezen, te voldoen aan de eisen van de arbeiders en zich te identificeren met hun mentaliteit om isolement te voorkomen, verkozen anderen

⁹⁷ Bourrinet, *The Dutch and German communist left (1900-68) Neither Lenin nor Trotsky nor Stalin! All workers must think for themselves!*, 267.

⁹⁸ Bos, *Vele woningen, maar nergens een thuis: Barend Luteraan (1878-1970)*, 69-71.

⁹⁹ ‘Wij en de K.A.P.D.’, *De Kommunistische Arbeider* (mei 1922) 2.

isolement boven reformisme. Zij geloofden dat in dit isolement de kracht van een zuivere revolutie verborgen lag. *De Kommunistische Arbeider* schreef hierover dat wellicht niet elk lid van meet af aan volledig op de hoogte was van de theoretische grondslagen van KAPN toen zij werd opgericht. Desalniettemin riep het congres op dat de Nederlanders niet per se hun Duitse broeders hoefden te volgen. Volgens het congres was het belangrijker om binnen de partij een zuivere eensgezindheid te creëren, iets dat in tijden van revolutionaire laagconjunctuur van groot belang werd geacht.¹⁰⁰

Kenmerkend voor de partij en hun handelen tijdens de splitsing was dat de Nederlandse discussie over de keuze tussen de Berlijnse of Essense richting werd gevoerd in hun eigen krant, via ingezonden brieven van leden. Daarnaast is er een groeiende tendens zichtbaar naarmate de tijd verstrijkt. Tijdens de mei-editie van *De Kommunistische Arbeider* werd al duidelijk dat het Berlijn-Essen-conflict ook voor de Nederlandse partij een onverwachte schok was. De Nederlandse radencommunisten bevonden zich al in een politiek isolement en waren bezorgd dat hun bondgenoot zou verdwijnen, maar ze waren van mening dat reformisme niet de juiste richting voor Nederland was. De krant stelde hun lezers echter gerust door te zeggen dat deze splitsing slechts een woordenwisseling zou zijn en dat de revolutie, zoals de eb en vloed van de zee, cyclisch is. Juist dit moment zou gebruikt moeten worden om de arbeiders beter voor te bereiden op de revolutie die weer in opkomst zou zijn.¹⁰¹

Een latere editie van de krant stelde dat er een sociaal-democratische adem de Berlijnse vleugel heeft geleid tot reformisme en dat is gevaarlijk voor de revolutie. De KAPN zou dit beslist hebben afgewezen. Daarnaast vond de krant dat de Berlijners de KAP naar het reformisme zouden trekken. De revolutie die volgens de krant wederom aanstaande was en alleen de KAI en de KAPN hebben de ernst van dit tijdvak ingezien. De krant riep op om geen halfbakken werk te leveren en de partij te beschermen tegen het reformisme. De krant vervolgde dat de revolutionaire wil moet omgezet worden in een daad en dat daarom alle leden zich moesten inzetten de plannen van de KAI en de KAPN te verwezenlijken. De partij zou alleen de Essense richting erkennen.¹⁰²

De algemene redactie van *De Kommunistische Arbeider* erkende alleen de Essense richting en ontkende daarmee nadrukkelijk de Berlijnse. Echter, de krant bood ook ruimte aan tegengeluiden. In de editie van 2 september was er ruimte voor een ingezonden stuk, geschreven door een anoniem persoon die de Berlijnse richting verdedigde. Het ingezonden stuk stelde voornamelijk dat men de Berlijnse richting niet had begrepen. Het stuk stelde dat de revolutie niet

¹⁰⁰ 'Ons buitengewoon congres', *De Kommunistische Arbeider* (mei 1922) 1.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² 'Uit de afdelingen', *De Kommunistische Arbeider* (september 1922) 3.

op een specifieke datum of dag zou beginnen, maar dat het ingeleid zou worden door ‘voorgolven’. Deze bewegingen dienen door de KAP gestuurd te worden en met nauwkeurigheid bepaald worden wanneer de tijd rijp zou zijn. De Berlijnse beweging bleef in contact met de arbeiders om zo de revolutie te smeden, en niet zoals de Essensen er direct met zuivere bedoelingen inspringen. Bij de laatste zouden de arbeiders de leden van de partij niet kennen en daardoor hun wijsheden negeren. Het artikel sloot af met de oproep om deze conflicten niet tot persoonlijkheden te laten drijven, maar de krachten samen te bundelen.¹⁰³

In latere edities werd de toon vanuit de aanhangers van de Berlijnse richting stellig, maar niet vijandig. In een oktober-editie keerde een ingezonden stuk zich tegen een eerder geschreven artikel in *De Kommunistische Arbeiter* en beweerde dat er onjuistheden in staan. Het ingezonden stuk betoogde dat de Berlijnse tactiek zich niet richt op het reformisme, aangezien dit label slechts werd toegëigend door de Essensen, die zich achter dit argument verschuilen. De schrijver riep verder op dat leden hun verstand moesten gebruiken. Volgens de schrijver was de Essense groep tendentius, omdat de internationale beweging niet alleen van acties afhankelijk moest zijn, maar ook van haalbaarheid, wat niet overeenkomt met de opvattingen van de Essenaanhangers. Het stuk benadrukte ook dat in de Nederlandse radenbeweging geen van beide richtingen een meerderheid had; de meeste mensen hadden eigenlijk geen idee wat elk precies inhield. Om deze redenen is het volgens het stuk juist belangrijker om met een ‘koele kop’ samen te werken.¹⁰⁴

In tegenstelling tot eerdere edities van de krant, richtte een van de laatste beschikbare edities over de Berlijnse-Essense scheiding zich vijandig tegen de Berlijnse tactieken. Ze gebruikten woorden als: “Verderfelijke Berlijnse theorieën” en “Door deze ongehoorde achterlijkheid, die de geestelijke leegte van de bijeenkomst van mummies die zich ‘Berlijnse syndicalisten-conferentie’ noemde, duidelijk demonstreert, is op zichzelf reeds de nieuwe ‘Internationale’ van Kater en zijn vrienden getekend.”¹⁰⁵ Vanaf dit punt keerde *De Kommunistische Arbeiter* compleet zijn rug naar de Berlijnse aanhangers en ging door met het voorbereiden van zijn lezers op de revolutie. Samenwerking en eensgezindheid verleiden de discussie. Ze sloten de krant af met de woorden dat de KAI de vaandel van de revolutie omhoog hield en dat het de taak was van allen om de beweging van de KAI te versterken.¹⁰⁶

¹⁰³ ‘Ingezonden: De geschillen in de Duitse K.A.P.’, *De Kommunistische Arbeiter* (september 1922) 4.

¹⁰⁴ ‘Ingezonden: ons congres’, *De Kommunistische Arbeiter* (oktober 1922) 3.

¹⁰⁵ ‘2e halfjaarverslag der K.A.P.N’, *De Kommunistische Arbeiter* (december 1922) 2.

¹⁰⁶ ‘De K.A.I. houdt het vaandel der revolutie hoog’, *De Kommunistische Arbeiter* (maart 1923) 1.

Hoofdstuk 3: De leden en de versplintering

Zoals in de inleiding werd gesteld, werd de KAPN opgericht op 4 september 1921. De partij kende aanvankelijk rond de 200 leden en opereerde in acht verschillende afdelingen, namelijk in de vier grote steden, Enschede, Bussum, Zwolle, en Leiden. Daarnaast was er een jongerenbeweging, de ‘Kommunistische Arbeiders Jeugd’ (KAJ), met hun eigen gepubliceerde blad, *De Baanbreker*. Deze samenstelling viel snel uiteen; na het Berlijn-Essen-conflict daalden ook de ledenaantallen van de KAPN. Eerder is al gesteld dat persoonlijke conflicten grote invloed hadden op de koers van de partij. Dit hoofdstuk gaat verder in op de personen, hun conflicten en vriendschappen, en wat de verschillende motieven en rollen waren van de belangrijke actoren binnen de partij. Het is nuttig om inzicht te krijgen in wie deze mensen waren en waarom ze doorgingen, zelfs terwijl ze wisten dat mislukking nabij was. Wat het interessant maakt om te bestuderen, is hoe zij zelf nadachten over hun ondergang en in hoeverre het partijwezen hen heeft afgeschrikt van de KAPN.

Pannekoek en Gorter

De twee hoofdpersonen van deze scriptie, tevens de belangrijkste theoretici van de radenbeweging, zijn Herman Gorter en Anton Pannekoek. Deze twee vrienden ontmoetten elkaar voor het eerst rond 1900.¹⁰⁷ In zijn autobiografie vertelde Pannekoek dat hij Gorter in diens huisje in Bussum bezocht om te discussiëren over hun gezamenlijke passie, namelijk filosofie. Ze waren op dat moment beiden betrokken bij de SDAP. Toen Pannekoek in Bussum arriveerde, logeerde Jelle, de zoon van Troelstra, net bij Gorter. Ze spraken over filosofische vraagstukken betreffende socialisme en de grote filosofen Spinoza en Dietzgen. Dit was het begin van een hechte vriendschap, gekenmerkt door vele meningsverschillen, maar juist die discussies trokken hen aan. Pannekoek merkte in zijn autobiografie op dat Gorter bijvoorbeeld Dietzgen minder goed begreep dan hijzelf. Hoewel hun meningsverschillen nooit verdwenen, bleven filosofie en discussies over arbeidersbewegingen hun vriendschap kenmerken. De *Open brief aan partijgenoot Lenin*, geschreven door Gorter, was grotendeels gebaseerd op theorieën die Pannekoek eerder had ontwikkeld. Door hun meningsverschil over het partijwezen trok Pannekoek zich echter terug van politieke inmenging met de KAPN, waardoor hij alleen van theoretische waarde bleek voor de partij¹⁰⁸

¹⁰⁷ Bos, *Vele woningen, maar nergens een thuis: Barend Luteraan (1878-1970)*, 65-66.

¹⁰⁸ Pannekoek, *Herinneringen: herinneringen uit de arbeidersbeweging: sterrenkundige herinneringen*, 76-79.

Verering van helden

Zoals deze scriptie al heeft betoogd, zag de KAPN zichzelf als de juiste vertolkers van de theorieën van Friedrich Engels en Karl Marx in hun eigen tijd. De KAPN gebruikte echter ook individuen als voorbeelden van hun eigen strijd, wat soms paradoxale situaties opleverde. Zo schreef *De Kommunistische Arbeider*: ‘Door dat in te zien sluit de K.A.P. zich onmiddellijk aan bij Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg, en vormt zij de nieuwe schakel in de keten die van Marx en Engels naar de revolutie leidt.’¹⁰⁹ Deze woorden belichten dat de partij zichzelf in de positie plaatste om de lijn van de marxistisch-revolutionaire geschiedenis voort te zetten. In Duitsland werden deze twee figuren op 15 januari 1919 door rechtse knokploegen doodgeschoten. Luxemburg en Liebknecht werden vervolgens vaak in *De Kommunistische Arbeider* als martelaars neergezet. Hoewel beide figuren belangrijke rollen hebben gespeeld in de arbeidersbeweging in Duitsland, valt toch niet te ontkennen dat Liebknecht nog een aanhanger was van het Russische model en dat Luxemburg voorstander was van parlementarisme. Gaat deze heroïsering niet tegen de zuiverheid in waar de KAPN klaarblijkelijk zo naar streefde? Het is duidelijk dat het plaatsen in de historische lijn voor de partij belangrijker was en dat ze werkelijk overtuigd waren dat ze die positie terecht toegewezen kregen.¹¹⁰

Ook binnen de eigen partij werden individuen op een voetstuk geplaatst, wat haaks bleek te staan op hun communistische ideologie. Zo had Herman Gorter voor de KAPN meer dan alleen theoretische waarde. Dennis Bos stelt zelfs dat Gorter: “De man was die met zijn socialistische dichtwerk en marxistische brochures hun strijd zin had gegeven”.¹¹¹ Daarnaast was Gorter volgens de biograaf van Wijnkoop, voordat hij uit de CPH stapte, een van de belangrijkste namen binnen het communisme. Gorter was door deze erkende positie noodzakelijk voor de KAPN en fungeerde als geestelijk hoofd van de partij.¹¹²

De echte leiding kon hij door fysieke zwakte niet nemen, maar toch volgden velen in de partij voornamelijk hem. Luteraan zag in Gorter zijn grote leermeester. Ondanks de groeiende meningsverschillen tussen Luteraan en de Korpers. Aanvankelijk maakten de twee vrienden deel uit van de linkse oppositie binnen de communistische partij, *De Roode Vaan*, voordat de KAPN werd opgericht. Hoewel er uiteindelijk conflicten ontstonden die leidden tot persoonlijke wrok, was Luteraans adoratie voor Gorter te groot om de partij te verlaten. Pas na de dood van Gorter zou hij

¹⁰⁹ ‘De Kommunistische Arbeiders-Partij in Nederland’, *De Kommunistische Arbeider* (december 1921) 1.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Bos, *Vele woningen, maar nergens een thuis: Barend Luteraan (1878-1970)*, 72.

¹¹² Koejemans, *David Wijnkoop: een mens in de strijd voor het socialisme*, 196.

de radenbeweging achter zich laten en zich richten op andere stromingen zoals het Trotskisme. Het was ook Luteraan die Gorter bestempelde als eerste onder zijn gelijken.¹¹³ Luteraan was volgens Bos misschien wel het meest gehate lid van Gorters vertrouwelingen.¹¹⁴ Anton Pannekoek schreef in zijn autobiografie dat Luteraan een agressieve ‘slampamper’ zou zijn geweest die de vriendschap van Gorter niet waard was en er in de laatste paar jaar van Gorters leven zelfs misbruik van zou hebben gemaakt.¹¹⁵

Toch was Gorters aanwezigheid een doorslaggevende factor in de eensgezindheid en stond hij bijna als een vaderfiguur boven de partij. Aan de andere kant bleek Gorter sterk te fluctueren in zijn politieke overtuigingen. Althans, dat stelde Louis Korper, die in zijn herinneringen schreef dat iedereen tijdens partijgeschillen Gorter voor hun eigen zaak wilde winnen, omdat daarmee het argument gemakkelijker werd gewonnen. De verering van Gorter was de reden dat Luteraan bij de partij bleef. In 1927 vond de laatste verzoeningspoging van de KAPN bij Gorter thuis plaats, en de crematie van Gorter in hetzelfde jaar was het moment dat zijn vertrouwelingen weer samenkwamen. Op dat moment dacht men echter niet meer aan verzoening.¹¹⁶

Het politieke isolement van Gorter en de KAPN

Door verschillende oorzaken heeft de KAPN nooit haar rol weten te vervullen. Hoewel de vriendschappen niet verdwenen, werd de politieke loopbaan van Gorter naarmate zijn leven vorderde steeds geïsoleerder. In het binnenland heeft hij meerdere stromingen verlaten en de bewegingen waar hij eerst deel van uitmaakte, hardnekkig bekritiseerd. Zo verliet hij eerst de Tachtigers, daarna de SDAP, vervolgens de Nederlandse communisten, om uiteindelijk te stranden bij de KAPN. Aangezien Gorter de belangrijkste theoreticus en leermeester binnen de KAPN was, sloeg zijn politieke isolement over op de partij. Wijnkoops biograaf Koejemans schreef zelfs over Gorters eenzame dood.¹¹⁷ Hoewel deze bewering te betwijfelen valt. Zo kwamen de Nederlandse radencommunisten in het sterfjaar van Gorter nog een keer samen bij het huis van de dichter om tevergeefs geschillen te overbruggen en te reorganiseren.¹¹⁸ Een ander tegenargument is te vinden in wat De Liagre Böhl schreef: Gorter stierf in de armen van zijn geliefde Jenne en een van zijn laatste

¹¹³ Barend Luteraan, 'De Derde Internationale en de K.A.P.', *De Roode Vaan* (1 februari 1927) 1-2.

¹¹⁴ Bos, *Vele woningen, maar nergens een thuis: Barend Luteraan (1878-1970)* 72.

¹¹⁵ Pannekoek, *Herinneringen: herinneringen uit de arbeidersbeweging: sterrenkundige herinneringen*, 190.

¹¹⁶ Bos, *Vele woningen, maar nergens een thuis: Barend Luteraan (1878-1970)* 72.

¹¹⁷ Koejemans, *David Wijnkoop: een mens in de strijd voor het socialisme*, 194.

¹¹⁸ Bos, *Vele woningen, maar nergens een thuis: Barend Luteraan (1878-1970)*, 72-73.

woorden zouden zijn geweest: “Wat heb ik een leven vol geluk gehad. Ik ben tevreden. Het is goed zoo. Dank, dank voor alles, Geest der Muziek.”¹¹⁹ Toen hij stierf op 15 september 1927, was zijn politieke invloed misschien marginaal, maar hij verkeerde niet in sociale eenzaamheid.

Ook in het buitenland had Gorter zichzelf niet populair gemaakt. Waar zijn meningen aanvankelijk overeenkwamen met die van Lenin en Trotski, keerde Gorter zich later tegen de bolsjewieken, waarna deze twee belangrijke figuren binnen het internationale communisme zich ook tegen Gorter keerden. Lenin reageerde bijvoorbeeld op Gorter en andere links-communisten in Europa met zijn betoog *De linkse stroming, een kinderziekte van het communisme*. Lenin streefde naar compromissen en parlementarisme en bekritiseerde de links-communisten in Duitsland en Nederland om twee hoofdredenen. Ten eerste zouden links-communisten zich niet vereenzelvigen met de grote massa's, maar zich eerder afscheiden als een kleine groep intellectuelen en enkele arbeiders. Ten tweede verweet Lenin de links-communisten dat zij hun fouten niet zouden toegeven, waarbij hij vooral doelde op het anti-parlementarisme. Door het niet toegeven van deze fouten zouden links-communisten de klassenstrijd schaden, aangezien het noodzakelijk was om de gehele samenleving, inclusief het platteland, op te voeden. Alle communisten moesten volgens Lenin een zekere discipline hebben en onrealistische en dogmatische standpunten vermijden. Hij riep links-communisten op flexibeler te zijn en zich niet zo kinderachtig op te stellen. Toch blijft de vraag waarom Lenin zich zo actief inzette tegen Gorter en zijn kleine Nederlandse partij.¹²⁰

Daarnaast sprak ook Trotski zich uit tegen Gorter. In zijn toespraak op de zitting van het Uitvoerend Comité van de Communistische Internationale (ECCI) op 24 november 1920 stelde Trotski dat Gorter een pessimist was die geen vertrouwen meer had in de massa en in de proletarische revolutie. Volgens Trotski was Gorter slechts een lyrische kunstenaar met aristocratische en individualistische standpunten. Gorters tactiek om de massa's te beïnvloeden zou bestaan uit ingewikkelde toespraken en manuscripten als middel van propaganda.¹²¹ Gorter zou volgens Trotski streven naar een soort zuivere Internationale van uitverkorenen en geselecteerden, wat zou leiden tot de scherpste meningsverschillen binnen de meest selecte organisatie. Trotski betoogde dat Gorter vooral verlangde naar een intellectuele praatclub, los van de arbeidende massa's en de revolutie, die de arbeiders zou opvoeden met propagandistische teksten en

¹¹⁹ De Liagre Böhl, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd*, 478.

¹²⁰ Vladimir Lenin, *De linkse stroming, een kinderziekte van het communisme* (Moskou 1920).

¹²¹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 2, Stellingen geschreven door Gorter (1921).

toespraken. Trotski vond dit geen communisme, maar individualisme.¹²² Uit de autobiografie van Henriette Roland Holst bleek tijdens een persoonlijk gesprek tussen haar en Trotski dat hij al lang niet meer op een lijn stond met Gorter.¹²³

Samenstelling

Om Trotski's punt over een groep aristocraten te beoordelen, is het ook nuttig om de samenstelling van de KAPN te onderzoeken, waaruit blijkt dat het kleine clubje radencommunisten een mix was van intellectuelen en arbeiders. Gorter was een universitair afgestudeerd classicus, Pannekoek een sterrenkundige. Andere leden van de KAPN die later in dit hoofdstuk meer aan bod komen, waren Geers, een hispanoloog, en Henk Canne Meijer, een onderwijzer. Dit clubje werd aangevuld met strijdlustige mensen uit de arbeidersklasse, zoals de broers Emanuel (Manus) en Abraham (Bram) Korper, een sigarenmaker, later theoreticus, en metaalbewerker Barend Luteraan, die zichzelf later ook theoreticus kon noemen. Volgens Gorter waren Korper en Luteraan arbeiders die zich op juiste wijze opstelden doordat ze hun mening stevig uitten. Ze waren desalniettemin goed belezen en konden goed schrijven.¹²⁴

Zoals de 'Korperatie' aantoont, waren ook familieleden betrokken bij de partij. Ten eerste werden kinderen bij de partij betrokken, zoals Louis, de zoon van Emanuel, die bij de KAJ werd geplaatst. Ook werden huwelijken binnen de partij betrokken. Een voorbeeld is een brief die Rosa, de eerste vrouw van Abraham Korper, schreef aan haar man in januari. Daarin beschreef ze hoe ze handelde tijdens een bestuursvergadering in zijn afwezigheid, wie volgens haar wegens 'karakterloosheid' de partij zou hebben verlaten, en gaf ze advies aan Korper om bij het komende partijcongres in Rotterdam zijn theoretische en wetenschappelijke betogen te vermijden zodat zijn argumenten beter over zouden komen bij het publiek. Ze sloot af met de woorden: "Bram, je kunt vrijdagnacht bij mij slapen."¹²⁵

Ook goede vrienden waren samen lid van de partij. Zo schreef Lopes Cardozo aan Korper vanuit Berlijn in 1925. De brief vertoonde qua inhoud veel overeenkomsten met die van Rosa. Opnieuw werden er 'roddels' over andere leden besproken en werden tactieken besproken om de partij verder te helpen. Echter, het slot verschilde: 'Schrijf mij eens, opdat ik eens een ander geluid

¹²² Leon Trotski, 'On the Policy of the KAPD' *Communist International*. Toespraak gehouden voor het Uitvoerend Comité van de Communistische Internationale, Moskou (24 november 1920).

¹²³ Roland Holst-van der Schalk, *Het vuur brandde voort: levensherinneringen*, 193.

¹²⁴ 'Bij de "links"-Communisten', *De Tribune* (12 mei 1921), 1.

¹²⁵ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 24, R. Reens aan A. Korper (10 januari 1923).

hoor dan dat valse gekraai hier. Nogmaals een stevige handdruk van je vriend.¹²⁶ Wat deze twee brieven, van een goede vriend en een echtgenote, illustreren, is dat het leven van sommige leden volledig werd opgezogen door de partij. Daarnaast wordt ook duidelijk uit de brieven hoe serieus ze de partij namen, zelfs nog in 1925. Ondanks dat verschillende historici toen al schreven over een uiteenvallende partij, reisden leden, zoals deze Cardozo, van Amsterdam naar Rotterdam en zelfs naar Berlijn om te strijden voor hun zaak: eensgezindheid en anti-reformisme.¹²⁷

Organisatie

In het vorige hoofdstuk werd besproken in hoeverre de KAPN kan worden beschouwd als een typische kleine politieke partij. Daarbij werd geconcludeerd dat, hoewel de KAPN niet deelnam aan verkiezingen, er toch veel elementen waren die overeenkwamen met die van reguliere politieke partijen. Echter, veel van deze elementen bleken al snel minder goed te functioneren.

Financiën zijn vaak van groot belang voor het voortbestaan van een politieke partij, en dat gold ook voor de KAPN. De leden beschouwden hun krant als het belangrijkste orgaan dat geprint en verspreid moest worden. Uit briefcorrespondentie van het partijbestuur aan de leden in 1922 blijkt dat het drukken van de krant voor aanzienlijke problemen zorgde, voornamelijk door een gebrek aan financiële middelen. In deze brieven deed de toenmalige penningmeester, Geers, namens het partijbestuur een oproep aan de leden om bij te dragen met geld uit eigen zak voor het voortbestaan van de krant, omdat ze al enkele edities hadden moeten overslaan.¹²⁸ Daarnaast bleek uit een financiële balans, opgesteld door de penningmeester van de KAPN, dat de verkoop van de krant de kosten niet kon dekken.¹²⁹

Ook de colportage moest door de leden zelf worden uitgevoerd en bleek een continuerende uitdaging. Zo meldde Lopes Cardozo in een brief aan Abraham Korper in juni 1925 dat de colportage goed was verlopen: leden en hun vrouwen hadden 41 exemplaren verkocht. Echter, door een gebrek aan geld moest er een stuk uit de krant worden geknipt voordat deze naar de pers kon gaan.¹³⁰ Later zou de zoon van Emanuel Korper, Louis, ingaan op het belang dat de leden hechtten aan de krant. Hij begreep niet waarom ze nog steeds zo fanatiek en officieel hun standpunten op

¹²⁶ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 31, B. Lopes Cardozo aan Abraham Korper (1925).

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 16, Geers aan KAPN leden (1922).

¹²⁹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 189, Verslag kas (1922).

¹³⁰ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 31, B. Lopes Cardozo aan Abraham Korper (1925).

papier wilden publiceren, zelfs wanneer er geen financiële middelen voorhanden waren. In 1925 was de partij tot marginale cijfers gekrompen, maar toch streefden de resterende leden ernaar om het belangrijkste orgaan van hun partij te blijven uitgeven, zelfs als dit uit eigen zak moest worden betaald.¹³¹

Interne relaties

De vorige twee hoofdstukken hebben onderzocht welke doelen de KAPN zichzelf stelde en hoe ze probeerden deze te verwezenlijken. Dit hoofdstuk heeft reeds de posities van de KAPN en haar leden belicht vanuit het perspectief van concurrenten, wat leidde tot politiek isolement. Om echter een volledig beeld te geven van de partij en toe te komen aan de conclusies van Philippe Bourrinet en Ben Sijes dat desintegratie en meningsverschillen de voornaamste redenen waren waarom de KAPN haar einde tegemoet kwam, is verdere analyse nodig. Dennis Bos stelde dat de KAPN een compleet verdeeld en machteloos groepje was dat altijd uit was op ruzie. Gorter zou ook gezegd hebben: “Hoe kunnen die leden onze nieuwe grote tactiek verdedigen als zij elkaar om elke kleinigheid aanvallen. Mijn tijd is te kostbaar om in die dingen op te treden.”¹³² Om de partij beter te begrijpen, is het nuttig om te belichten waarom en op welke manier ze ruzie maakte.

Zoals eerder vermeld, waren bij de oprichting de meningsverschillen nog niet zodanig dat ze tot conflicten zouden leiden die de partij uit elkaar zouden drijven. De uiteindelijke verschillende partijen waren zelfs bevriend. Zo vormden Gorter, Luteraan en de familie Korper gezamenlijk een front op een vergadering van links-communisten, voor de oprichting van de KAPN. Gorter sprak tot hen: ‘Ik sta aan jullie kant en we zullen samen bespreken, nietwaar, wat wij voor onze richting zullen doen.’¹³³ Vijf maanden later zouden deze heren betrokken zijn bij de oprichting van de KAPN.

Abraham Korper verzoek tot interpellatie

Naast de niet-gedocumenteerde persoonlijke discussies, die helaas niet in deze scriptie kunnen worden meegenomen, bieden schriftelijke verzoeken tot interpellatie aan verschillende leden, voornamelijk van Abraham Korper, wel interessante informatie. Deze verzoeken geven inzicht in de prioriteiten, strategieën en standpunten van de partij en laten vooral zien waar de partij zich tegen verzette. Bovendien bieden ze de mogelijkheid om het optreden van de partij te vergelijken met dat

¹³¹ Louis Korper, *Herinneringen* (Den Haag 1988).

¹³² *Ibidem*, 70.

¹³³ ‘Bij de “links”-Communisten’, *De Tribune* (12 mei 1921) 1.

van een reguliere politieke partij op het gebied van interpellaties. Uit de archieven blijkt dat vooral Abraham Korper dit recht vaak gebruikte.

Zo schreef Korper op 8 mei 1922 een handgeschreven brief aan het bestuur van de afdeling Amsterdam van de KAPN over de leden Buys en Pieter Abraham Secrève, respectievelijk penningmeester en secretaris van dezelfde afdeling. Volgens Korper hadden beide leden zich een niet-communistische houding aangenomen tijdens een ontslagkwestie. Buys zou een verkeerde houding als werkgever hebben aangenomen en té top-down hebben gemanaged tijdens deze kwestie, wat volgens Korper in strijd was met het lidmaatschap van een proletarische beweging. Secrève zou volgens Korper in deze kwestie als ‘onderkruiper’ hebben gefunctioneerd, wat Korper meerdere malen als strijdig met het lidmaatschap beschouwde. Een exacte nuance is moeilijk vast te stellen, maar uit deze brief blijkt duidelijk dat volgens Abraham Korper de zuiverheid van leden tot in hun houding correct diende te zijn.¹³⁴

Volgens de vrouw van Secrève, Marie Secrève-Goltz, werd haar man enige tijd later door de zogenaamde leiders A. Korper en C. Wijnveldt buitenspel gezet.¹³⁵ Een half jaar later, op 15 maart, stuurde Secrève-Goltz ook haar bedankbrief in, waarin de gevoelde misstanden onder de leden duidelijk worden beschreven, met name de zogenaamde 'Wijnkoopiaanse' leiderspolitiek van de eerder genoemde A. Korper en C. Wijnveldt. Volgens Secrève-Goltz zou de partij ook niet hebben opgetreden wanneer Korper deze praktijken beoefende en de leiders hun macht hadden misbruikt, zoals het intrekken van aangenomen voorstellen als Korper ertegen was. Verder wist Korper de onwetende leden naar zijn hand te zetten en daarmee een meerderheid te creëren. Deze meerderheid zou Korper volgens haar met ‘ophitserij’ hebben beïnvloed om zaken naar zijn hand te laten stemmen. Ondanks de royering van haar man bleef Secrève-Goltz bij de partij omdat ze dacht dat samenwerking nog mogelijk zou zijn, maar achteraf bleek dit niet meer het geval. Ze sloot de brief af met de constatering dat de geschiedenis zichzelf herhaalde; waar Wijnkoop de CPH negatief had beïnvloed, gebeurde bij de KAPN precies hetzelfde met Korper en Wijnveldt.¹³⁶

Abraham Korper zat niet stil met zijn interpellaties, en een paar maanden later in maart 1923 richtte hij zich ook tot KAPN-lid Petrus Franciscus (Piet) van Hoorn, die verzocht werd tot interpellatie vanwege vermeende anticomunistische opvattingen. In de reactie van Van Hoorn wees hij het verzoek tot interpellatie af, maar zijn reactie was treffend. Hij begon met een oproep

¹³⁴ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 16, A. Korper aan bestuur afd. Amsterdam (8 mei 1922).

¹³⁵ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 24, M. Secrève-Goltz aan afd. Amsterdam (15 maart 1923).

¹³⁶ Ibidem.

dat dergelijke interpellaties slechts de theoretische waarde van de partij zouden vertroebelen door persoonlijke meningsverschillen te laten prevaleren. Piet van Hoorn erkende dat het in deze vroege fase van de partij belangrijk was om goede richtlijnen voor het juiste handelen vast te stellen, maar deze moesten wel voortvloeien uit de beginselen van de partij.¹³⁷

Hij ging verder met het aanvallen van de partij vanuit dit standpunt. Hij benadrukte dat de partij juist vertrouwen moest hebben in individuen en hun leerproces, en niet direct individuen moest straffen bij mogelijke fouten of vergissingen. Harde opvattingen zouden zelf censuur opleggen aan de leden. Zo werd bijvoorbeeld voorkomen dat een aanhanger van de Berlijnse richting op een vergadering kon spreken, en werd ook een referendumvoorstel besproken om alle sympathisanten van Berlijn uit de partij te royeren. Dit ging in tegen hun streven naar sympathie en eensgezindheid binnen de partij. Van Hoorn bekritiseerde het sterk dat de partij op deze manier een groot deel van haar leden in een hoek zou drukken en de mond zou snoeren. Hij vond dat juist deze misstanden zouden leiden tot onzuiverheden die ingingen tegen de beginselen van de partij en strijdig waren met wat zij voor het proletariaat propageerden.¹³⁸

Daarna richtte Piet van Hoorn zijn pijlen op Korper zelf, die volgens hem vaak misstanden had veroorzaakt door theoretische verschillen te vermengen met persoonlijke conflicten. Dit was eerder ook gebeurd in botsingen met Secrève en Buys. Van Hoorn betoogde dat dergelijke acties gelijk stonden aan de acties van Wijnkoop, waarbij elk principieel geschil een persoonlijk en minderwaardig karakter kreeg toebedeeld.¹³⁹

Een paar maanden later diende ook Van Hoorn zijn afscheidsbrief in, met de boodschap dat zonder begrip het communisme gedoemd was te falen.¹⁴⁰

Organisatie

Deze argwaan tegen elkaar leidde ook tot splijtende gevolgen binnen de organisatie van de partij. Zoals eerder vermeld was de partij opgedeeld in verschillende afdelingen. Daarnaast waren er verschillende organen aanwezig in de partij, waaronder een partijbestuur, een redactie van de krant en een administratie. Uit de interne briefcorrespondentie bleek dat de leden van mening waren dat geen van deze afdelingen en organen goed samenwerkte.

¹³⁷ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 17, P. F. van Hoorn aan KAPN (20 maart 1923).

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 17, afscheidsbrief P. F. van Hoorn aan KAPN (juni 1923).

Ten eerste functioneerden de afdelingen niet meer naar behoren en was er geen samenwerking tussen hen. Zo kwam er vanuit de secretaris van de partij op 7 juni 1923 een notitie met de woorden: ‘Onze partij ligt op sterven, geen van de afdelingen functioneert behoorlijk. Er gebeurt niets.’¹⁴¹ Dit bericht werd rond hetzelfde moment verspreid dat de ‘Korperatie’ had besloten om zich terug te trekken uit de afdeling Amsterdam, vanwege onmogelijke samenwerking met een afdeling die reformisme zou omarmen. Kort na hun vertrek keerden ze echter terug. Uit een schriftelijke mededeling aan de afdeling Amsterdam door de toenmalige secretaris van de KAPN, Dirk van Swinderen, bleek dat het vertrek van Amsterdam voor de Korperatie niet betekende dat ze afstand namen van de partij. Van Swinderen stelde dat Abraham Korper heeft geprobeerd de partij als geheel over te nemen, maar toen dat niet lukte, vervolgens verplaatste hij zijn activiteiten naar Rotterdam. Daar organiseerde hij met zijn Rotterdamse vrienden een afdeling buiten het partijbestuur om. Dit werd duidelijk uit een publicatie van *De Kommunistische Arbeider* die door Korper was uitgebracht zonder medeweten van het partijbestuur. Hierdoor ontstond binnen de partij een groep die buiten het officiële partijbestuur om organiseerde.¹⁴²

Het partijbestuur zou volgens meerdere berichten niet adequaat hebben opgetreden, vooral wanneer Abraham Korper buiten zijn bevoegdheden opereerde. Daarnaast was er ook kritiek op het partijbestuur vanwege tsaristisch en ondemocratisch handelen. Henk Canne-Meijer heeft deze kritiek geuit en schreef op papier dat als dit naar buiten zou komen, het publiek en het proletariaat zouden ‘schuddebuiken van het lachen’.¹⁴³ Het geluid dat organen binnen het bestuur niet in harmonie waren, werd versterkt door de bedankbrief van Secrève-Goltz van 15 maart, waarin het Berlijn-Essen conflict een cruciale rol speelde. Volgens haar was het partijbestuur en de redactie officieel Essen-gezind, maar de administratie niet. Dit verschil leidde volgens Secrève-Goltz ertoe dat het partijbestuur en de redactie de administratie wilden isoleren. Ondanks de uitgesproken wens tot samenwerking, kozen de Essen-aanhangers voor de zuiverheid van de partij door actief afstand te nemen van de Berlijnse reformisten.¹⁴⁴

Het overlijden van Gorter versterkte dit proces enorm en de conflicterende leden spraken uit dat verdere samenwerking niet mogelijk was. Verschillende groepen bleven echter wel schrijven

¹⁴¹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 20, B. Verduin aan afd. Zwolle en Ede (7 juni 1923).

¹⁴² Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 19, D. van Swinderen aan afd. Amsterdam (16 september 1923).

¹⁴³ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 25, H. Canne-Meijer aan afd. Amsterdam (1924).

¹⁴⁴ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 24, M. Secrève-Goltz aan afd. Amsterdam (15 maart 1923).

onder de naam van de KAPN. Zo had de ‘Korperatie’ volgens *De Tribune* praktisch een patent op de naam KAPN gekregen en bleef actief tot in de jaren '30. Neefje Louis Korper schreef in zijn herinneringen dat hij niet kon begrijpen waarom zijn vader en oom zich zo lang hebben ingezet voor een doodbloedende partij. Desalniettemin was *De Kommunistische Arbeider*, die nog steeds werd gedrukt en verkocht, volgens *De Tribune* meer een familieblad waarin hobbyisten probleemstukken oplosten, maar waarin het omzetten van theorie naar praktijk niet langer centraal stond.¹⁴⁵ Daarnaast was Luteraan weer begonnen met het uitbrengen van zijn oude blad, *De Roode Vaan*, en hij ondertitelde het als de partijkrant van de KAPN, het orgaan van de afdeling Amsterdam.¹⁴⁶

Zuiverheid

Uit de voorgaande passages werd duidelijk wat de persoonlijke fricties waren die hand in hand gingen met de Berlijn-Essen splitsing. De Essense, Korper- en Wijnveldt-richting trachtte een zuivere partij op te richten met leden die een zuivere communistische houding en werkwijze hadden. Echter, een groot deel van de partij was eerder gericht op Berlijn of had nauwelijks een idee waar het precies om draaide. Volgens Secrève-Goltz waren zij makkelijk beïnvloedbaar door de ‘Korperatie’. Eerder in deze scriptie kwam naar voren dat aanvankelijk vanuit beide richtingen het gevoel was dat eensgezindheid belangrijk was. Echter, uit een briefcorrespondentie gericht aan Abraham Korper gedateerd op 25 maart 1923, bleek het tegenovergestelde waar te zijn. De brief, afkomstig van partijgenoot J.J. Visser, hield in dat het hem angstig maakt dat andere leden ‘Berlijners’ in de partij vinden horen en spoort aan om plannen te smeden om hen aan te pakken.¹⁴⁷ De strijd tussen zuiverheid en reformisme vormde een belangrijk discussiepunt binnen de partij. Zoals eerder betoogd, koos de partij uiteindelijk voor de Essense tactiek. Hierdoor was er geen ruimte meer voor reformisme en moest de partij en haar leden zich tot in de details zuiver opstellen.

Dit werd ook duidelijk in de manier waarop de partij omging met leden die zich niet hielden aan deze zuiverheid en de regels. Ten eerste werden leden vaker uit de partij gezet wanneer ze betrokken waren bij vakverenigingen. Zo werd op 8 oktober 1923 lid H. Korper (zijn relatie tot de ‘Korperatie’ is door gebrek aan bronnen niet duidelijk geworden) geroyeerd omdat hij had

¹⁴⁵ ‘De “zuivere” communisten’, *De Tribune* (20 september 1920) 1.

¹⁴⁶ Barend Luteraan, ‘De Derde Internationale en de K.A.P.’, *De Roode Vaan* (1 februari 1927) 1-2.

¹⁴⁷ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 24, J. J. Visser aan A. Korper (25 maart 1923).

deelgenomen aan een demonstratie met de Nederlandse Natuurkundige Vereniging (NNV).¹⁴⁸ Op 6 januari 1924 werd er ook een brief ingediend bij het partijbestuur door onderwijzer Geers, waarin hij verzocht om zich terug te trekken uit de partij omdat hij vrijwillig lid was van een vakvereniging van leraren.¹⁴⁹

De KAPN over hun eigen ondergang

De persoonlijke conflicten leidden voor veel leden tot het verlies van de theoretische grondbeginselen van de partij en scheidden daardoor ook hun wegen. Henk Canne-Meijer schreef in zijn bedankbrief op 26 oktober 1924 zijn perceptie over de mislukking van de partij als volgt: “De K.A.P.N. is byna gedurende zijn hele bestaan niet anders geweest dan een ontzettende modderpoel, waaruit voortdurend nieuwe modder omhoog borrelde. De verschillende soorten van stank die daarby ontwikkelden, zyn jullie allen bekend.”¹⁵⁰ Hij stelde verder dat de partij een ‘politieke sportvereniging’ was geworden, waar slechts een enkeling actief aan bijdroeg en de meerderheid van de partij een passieve rol zou hebben aangenomen wegens het beu zijn van strijd en conflicten. Daarnaast was de KAPN volgens Canne-Meijer bij aanvang al vervloekt door de te grote afhankelijkheid van hun Duitse zusterpartij. Het in stand houden van de partij zou dus neerkomen op het in stand houden van het politieke spelletje en had totaal niets meer te maken met revolutie. Hij geloofde zelf nog wel in de revolutie, echter zou deze los van de partij moeten zijn. Drie jaar later heeft Canne-Meijer het raden-gedachtegoed doorgezet in zijn nieuwe groep, de GIC.¹⁵¹

Aansluitend bij het idee van ‘verdoemd vanaf het begin’, zoals beschreven door Henriette Roland Holst in haar autobiografie, vond zij het idee dat de massa alles zelf zou moeten verrichten doen bij aanvang volledig ‘utopisch’. Ze schrijft dat hoewel de massa inderdaad het grootste gewicht zou moeten dragen, tijdens een periode van revolutionaire laagconjunctuur de leiding de touwtjes in handen zou moeten nemen en niet moet blijven hangen in het voorbereiden van de massa op de uiteindelijke revolutie.¹⁵²

¹⁴⁸ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 24, B. Verduin aan H. Korper (8 oktober 1923).

¹⁴⁹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 27, KAPN, Amsterdam aan de afdelingen, (6 januari 1924).

¹⁵⁰ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 25, H. Canne-Meijer aan afd. Amsterdam (1924).

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Roland Holst-van der Schalk, *Het vuur brandde voort: levensherinneringen*, 179.

Louis Korper beschreef in zijn autobiografie dat de KAPN al snel verdeeld raakte in groepjes en clubjes, en dat deze groepjes hun eigen identiteit aannamen toen de KAPN uiteenviel. Volgens Louis kwam het uiteenvallen niet primair door tegenstrijdige politieke opvattingen, maar voornamelijk door persoonlijke geschillen. Hij benadrukte dat juist deze persoonlijke geschillen de politieke onenigheden versterkten, eerder dan andersom. Louis gaf aan dat hij ook niet begreep waar de Essense beweging in geloofde en dat deze naar zijn mening radicaliseerde om het radicaliseren zelf, eerder dan uit een diep geloof in hun zaak. Hij beschreef het meer als passie voor het spelletje dan als daadwerkelijke overtuiging, maar door gebrek aan kennis kon hij dit niet met zekerheid vaststellen.¹⁵³

Het tijdschrift *Radencommunisme*, uitgegeven door of L. Lopes Cardozo, een vriend van Abraham Korper bood na de dood van Gorter een terugblik op het bestaan en de mislukkingen van de KAPN. In de editie van maart 1933 werd duidelijk gemaakt dat het verschil tussen nieuwe radenbewegingen en de KAPN voornamelijk lag in twee aspecten. Ten eerste probeerde de KAPN volgens het tijdschrift de bevrijdingsstrijd van het proletariaat van bovenaf te leiden door middel van partijvorming. Het tweede verschil lag in de nieuwe tijd met arbeiders die steeds zelfstandiger gingen denken, hoewel hun gedachten nog niet genoeg betekenis kregen. Het was nu de taak van de radenbeweging om arbeiders te begeleiden naar betekenis en een positieve rol te laten vervullen om zo van theorie werkelijkheid te maken. De KAPN slaagde dus niet alleen door de organisatievorm van de partij, maar ook door het revolutionaire laagconjunctuur dat na 1921 heerste.¹⁵⁴

Hoe het verder ging

Na het uitsterven van de KAPN leidde dit niet tot het einde van het radencommunisme. Na het verdwijnen van de KAPN en de KAI nam hij het radencommunistische gedachtegoed over in een nieuwe organisatie die losstond van het partijprincipe, namelijk de GIC. Deze organisatie was feitelijk de enige die door consistente publicaties stand kon houden tot aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Opvolgende radencommunistische partijen zoals ‘Spartacus’ en ‘Daad en Gedachte’ beschouwden zichzelf vervolgens als voortzetters van de GIC.¹⁵⁵

In fragmenten uit de studie van Canne-Meijer van 1935 wordt duidelijk dat de rol en de strijd die de KAPN dacht te voeren, werd voortgezet. Hij stelde dat de arbeidersklasse alleen binnen haar eigen krachten kon handelen om de misstanden die zij in het dagelijks leven ondervond aan te

¹⁵³ Louis Korper, *Herinneringen* (Den Haag 1988).

¹⁵⁴ ‘Het nieuwe tijdschrift “Radencommunisme”’, *Radencommunisme* (1933), 1-2.

¹⁵⁵ Pannekoek, *Herinneringen: herinneringen uit de arbeidersbeweging: sterrenkundige herinneringen*, 60.

pakken en daarom beperkte doelen stelde. De arbeiders zouden nooit in staat zijn om een theoretisch raamwerk dat het kapitalisme zou kunnen verwerpen, uit te voeren zonder de leiding van een organisatie of groep intellectuelen die, in tegenstelling tot andere communistische ‘revolutionairen’, de bevrijdingsstrijd werkelijk in hun hart voelden en die alleen wilden strijden voor een klassendictatuur en niet voor persoonlijke macht. Deze groep zou de arbeiders moeten helpen om verder te gaan dan alleen de zichtbare problemen. De ideologie van de KAPN ontwikkelde zich verder binnen een beweging zonder partijstructuur of statuten en met een louter propaganderende rol op afstand. Toch bleef deze ideologie na de val van de partij voortbestaan in de denkwereld van Gorter en zijn volgelingen.¹⁵⁶

Radencommunist Ben Sijes stelde in zijn Cleveringa-lezing in 1970 dat de anti-parlementaire radencommunisten nauwelijks invloed hebben gehad op het maatschappelijke stelsel. Ook had de economische ontwikkeling niet de radicale veranderingen ondergaan die zij wensten. Toch benadrukte Sijes in zijn rede het belang van het radengedachtegoed in zijn tijd, een gedachtegoed dat mede dankzij Nederlandse theoretici op Duitse bodem is ontstaan en dat ook, zij het beperkt, door de KAPN in Nederland werd uitgedragen. Een gedachtegoed dat volgens hem te allen tijde belangrijk zou zijn om, vanuit een gemeenschapsgevoel, individuele ontwikkeling te stimuleren en vice versa.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Caio Brendel, *Radencommunisme en zelfstandige arbeidersstrijd* (Amsterdam 1998) 49-50.

¹⁵⁷ Benjamin Aäron Sijes, *Enkele marxistische opvattingen betreffende de verovering van de politieke macht in de laatste zeventig jaar* (Assen 1970) 17.

Conclusie

Deze scriptie poogde, op basis van de inleiding, het volgende te onderzoeken: enerzijds de ideologie van de KAPN en hoe zij zich op verschillende manieren probeerde te onderscheiden van het partijcommunisme, en anderzijds het paradoxale feit dat meerdere leden vroeg of laat ontdekten dat de revolutie geen zaak voor partijen zou zijn, en of deze gedachten vanaf het begin al duidelijk waren voor de leden.. Zowel Otto Rühle, als Anton Pannekoek, hadden al vóór de oprichting van de KAPN benadrukt dat de revolutie geen taak was voor politieke partijen, maar toch werd de KAPN opgericht om de revolutie te begeleiden. Veel leden kwamen uiteindelijk tot de conclusie dat Rühle en Pannekoek gelijk hadden en verlieten de partij. Toch was het aanvankelijk logisch om voor de partijvorm te kiezen, omdat het oorspronkelijke idee was om de KPD van binnenuit te hervormen. De in de inleiding aangehaalde historische discussie, waarin de grootste verschillen te zien zijn tussen het werk van De Liagre Böhl en het latere werk van Bourrinet, biedt uiteenlopende antwoorden op deze vraagstukken. Zo stelt De Liagre Böhl dat de partij bij voorbaat gedoemd was te falen door externe factoren, terwijl Bourrinet een minder pessimistische kijk heeft op de situatie en meent dat de oorzaak voornamelijk in de interne conflicten van de partij te vinden is.

Om deze vraagstukken goed te beantwoorden, is het belangrijk te kijken naar de doelen die de KAPN zichzelf stelde bij de oprichting. De naam en ideologie zijn grotendeels geïnspireerd door hun grotere zusterpartij in Duitsland, de KAPD, die op zijn beurt beïnvloed werd door de Nederlandse theoretici Gorter en Pannekoek. Het belangrijkste doel die de radencommunisten zichzelf oplegde was om het zelfbewustzijn bij het proletariaat aan te wakkeren, zodat zij bij het uitbreken van de revolutie zelf het wereldkapitaal konden vernietigen en de dictatuur van het proletariaat konden realiseren. Het proletariaat zou via raden de samenleving organiseren: bij bedrijven, fabrieken, stadsbesturen, enzovoort. Deze scriptie benadrukt dat het radencommunisme een reactie was op de koers die door Lenin in de Komintern werd bepaald. Volgens de radencommunisten zou de tactiek van de Komintern in het Westen niet succesvol zijn; daarom ontwikkelden ze een nieuwe koers voor de revolutie, gericht op anti-parlementarisme, anti-reformisme en anti-syndicalisme.

Hieruit blijkt echter de ingewikkelde paradox. Toen de KAPN nog jong was, formuleerde Gorter het idee van de partij als volgt: de partij moest bestaan uit een kleine groep intellectuelen die de grote massa arbeiders zou opleiden tot 'zuivere communisten', zodat zij, wanneer de revolutie zou aanbreken, deze in goede banen konden leiden en de dictatuur van het proletariaat succesvol

konden verwezenlijken. Met dit doel voor ogen richtte de partij haar pijlers en statuten op. Op veel vlakken functioneerde de KAPN als een normale partij: de financiën werden bijgehouden, de propaganda (zoals de krant) werd verspreid, en de partij was vertegenwoordigd in diverse afdelingen door heel Nederland met een gedeelde ideologie. Wat de KAPN echter onderscheidde van een typische politieke partij, was dat zij niet meedeed aan verkiezingen. Uit brieven van leden P.F. van Hoorn en Secrève-Goltz, die de partij vroegtijdig verlieten, blijkt dat zij het partijavontuur met hoop en een frisse blik begonnen. Deze leden waren minder prominent en theoretisch onderlegd dan Gorter en Korper, maar vertrouwden op de theorie en de mensen die deze uitdroegen. Ze hoopten op een wereldrevolutie, begeleid door de juiste partij, en zagen de partij als een leerproces waar ze geduld voor wilden hebben. Uiteindelijk voelden ze zich echter beklemd door de interne strijd en machtspolitiek van de 'Corporatie', waardoor ze de partij de rug moesten toekeren. Aan de andere kant waren er ook leden zoals Henk Canne Meijer, die vanaf het begin de mislukking zagen maar toch probeerden de koers te keren.

Het is te speculatief om te stellen dat deelname aan verkiezingen de partij meer bestaanszekerheid zou hebben gegeven. De coalitiecultuur en het sluiten van compromissen met confessionelen en kapitalistische liberalen pasten immers niet in de denkwereld van de radencommunisten. Tegelijkertijd vraagt het in stand houden van een partij om motivatie, successen en actie, waardoor het jarenlange wachten op een revolutie nauwelijks houdbaar was. De door Gorter geconstateerde laagconjunctuur voor revolutionaire overtuigingen vanaf 1920, gecombineerd met arbeiders die gewend raakten aan hun burgerlijke leefwijze, maakte het bovendien moeilijk voor de KAPN om hen effectief om te scholen of geïnspireerd te houden in het ontwikkelen van zelfbewustzijn. Daarbij bleek herhaaldelijk dat mensen, waaronder arbeiders, andere partijen en zelfs leden van de KAPN, de theorie van het radencommunisme slechts ten dele begrepen.

De partij functioneerde als een platform voor meningsverschillen en conflicten. Tijdens het Berlijn-Essen-conflict probeerden de aanhangers in Berlijn de partij richting samenwerking te verschuiven, terwijl de Essen-aanhangers het conflict gebruikten om leden te zuiveren, met de ideologie van 'zuivere communisten' als uitgangspunt. Toen Canne Meijer de partij verliet, constateerde hij dat het een politieke sportvereniging was geworden. De partijorganisatie was vanaf het begin al niet de juiste vorm voor de revolutie, in plaats van een klein clubje intellectuelen en opgeleide arbeiders die het proletariaat vanuit dezelfde gedachte zouden opleiden. Dit kleine clubje bleef, volgens omstanders zoals neef Louis, om onbegrijpelijke redenen doorgaan met de partij. De reden hiervoor was geworteld in het blijven spelen van politieke spelletjes met hechte vrienden en familie.

De 'vloek van de arbeidersbeweging', zoals Gorter in het citaat dat deze scriptie opende uiteenzette, is in zekere zin niet van toepassing op de KAPN, aangezien de partij nooit macht heeft gehad. Desondanks gingen de radencommunisten aanvankelijk geloven in de rol van de partij als opleider van de massa voor de revolutie. De partij had immers een uitgeschreven plan en duidelijke doelstellingen. Hoewel een deel hoopvol aan hun KAPN-traject begon, was een ander deel pessimistisch. Toch bleek dat de revolutie geen zaak is voor politieke partijen; in dit geval functioneerde de partij slechts als een platform voor onenigheid en heeft een selecte groep individuen de koers van de partij naar hun eigen hand gevormd, iets wat indruiste tegen de ideologie. Ze stonden echter voor de uitdaging hoe ze de arbeiders konden onderwijzen in hun eigen zelfbewustzijn, vooral in een tijd waarin arbeiders daar eigenlijk niet op zaten te wachten. Een partijorganisatie was niet de oplossing; de radencommunistische groepen daarna hebben ook geen partijstructuur geïmplementeerd en hebben geleerd van hun eerdere fouten. Daarom moet het antwoord op de hoofdvraag gevonden worden in de conclusies van De Liagre Böhl en Bourrinet.

Zoals Ben Sijes in 1970 tijdens zijn Cleveringa-lezing benadrukte, bleef het idee om na te denken over economische kwesties in zijn tijd belangrijk. Het was essentieel om de machteloosheid die voortkwam uit het werken onder en voor het kapitaal om te zetten in machtsontplooiing. Dit kon bereikt worden door de ontplooiing van het individu te bevorderen, wat in de jaren twintig al een onderwerp van discussie was binnen de KAPN, in de woorden ontwikkelen van het 'zelfbewustzijn'. De ideeën die daaruit voortkwamen blijven relevant voor hedendaagse samenwerkingsverbanden en het streven naar een samenleving waarin onderlinge samenwerking en ondersteuning centraal staan.

Bibliografie

Archiefstukken:

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie Henk Canne Meijer [hierna afgekort als: Collectie HCM], inv.nr. 2, Stellingen geschreven door Gorter (1921).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 9, De tactiek van de proletarische klassenstrijd in de doodscrisis van het kapitalisme (1921).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 16, G. Geers aan KAPN leden (1922).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 17, P.F. van Hoorn aan KAPN (20 maart 1923).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 17, afscheidsbrief P. F. van Hoorn aan KAPN (juni 1923).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 19, D. van Swinderen aan afd. Amsterdam (16 september 1923).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 20, B. Verduin aan afd. Zwolle en Ede (7 juni 1923).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 24, B. Verduin aan H. Korper (8 oktober 1923).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 24, M. Secrève-Goltz aan afd. Amsterdam (15 maart 1923).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 24, R. Reens aan A. Korper (10 januari 1923).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 25, H. Canne-Meijer aan afd. Amsterdam (1924).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 27, KAPN, Amsterdam aan de afdelingen, (6 januari 1924).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 31, B. Lo Cardozo aan A. Korper (1925).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 136, notulen huishoudelijke vergadering afd. Amsterdam (1923).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Collectie HCM, inv.nr. 189, Verslag kas (1922).

Krantenartikelen:

- ‘2e halfjaarverslag der K.A.P.N.’, *De Kommunistische Arbeider* (december 1922).
- ‘Bij de “links”-Communisten’, *De Tribune* (12 mei 1921).
- ‘Binnenland’, *De Vrije Socialist* (3 december 1921).
- ‘Buitenland’, *De Tribune* (15 september 1921).
- ‘Buitenland’, *Voorwaarts* (14 december 1920).
- ‘Een communist over zijn partij’, *Voorwaarts* (20 mei 1921).
- ‘Communistische ruzie’, *Algemeen Handelsblad* (16 september 1921).
- ‘De kommunistische scheuring’, *Het Volk* (16 september 1921).
- ‘De C.P. op verkiezingspad’, *De Kommunistische Arbeider* (juni 1922).
- ‘De Dag’, *De Nieuwe Courant* (22 december 1921).
- ‘Debatvergadering H. Gorter’, *Het Volk* (10 mei 1921).
- ‘Dictator Wijnkoop’, *Het Volk* (20 juli 1921).
- ‘Een goede vergadering “Over 't IJ”’, *De Tribune* (1 juli 1922).
- ‘Herman Gorter’, *De Tribune* (26 november 1924).
- ‘De Internationale Toestand en de K.A.P.’, *De Kommunistische Arbeider* (19 november 1921).
- ‘Het eenheidsfront in Holland’, *De Kommunistische Arbeider* (januari 1923).
- ‘Het nieuwe tijdschrift “Radencommunisme”’, *Radencommunisme* (1933).
- ‘In de leerschool van de 3e Internationale’, *De Kommunistische Arbeider* (januari 1922).
- ‘Ingezonden: De geschillen in de Duitse K.A.P.’, *De Kommunistische Arbeider* (september 1922).
- ‘Ingezonden: ons congres’, *De Kommunistische Arbeider* (oktober 1922).
- ‘Is daar klaarheid?’, *De Kommunistische Arbeider* (februari 1923).
- ‘De K.A.I. houdt het vaandel der revolutie hoog’, *De Kommunistische Arbeider* (maart 1923).
- ‘De Kommunistische Arbeiders-Partij in Nederland’, *De Kommunistische Arbeider* (3 december 1921).
- ‘Kommunistische verdeeldheid’, *Het Volk* (10 mei 1921).
- Luteraan, Barend. ‘De Derde Internationale en de K.A.P.’, *De Roode Vaan* (1 februari 1927).
- ‘Na de verkiezingen’, *Het Volk* (10 mei 1921).
- ‘De nieuwste aanval op Sowjet-Rusland’, *De Tribune* (23 september 1921).
- ‘Ons buitengewoon congres’, *De Kommunistische Arbeider* (mei 1922).
- Sinowjef, Grigori. “Voor het Congres der Communistische Internationale.” *De Tribune*, 21 juni 1921.
- ‘Uit de afdelingen’, *De Kommunistische Arbeider* (september 1922).

‘Uit ’t moederland’, *De Sumatra Post* (27 december 1921).
‘Verklaring’, *De Kommunistische Arbeider* (juni 1922).
‘Wereldcatastrofe’, *De Kommunistische Arbeider* (maart 1930).
‘Wie wij zijn’, *De Kommunistische Arbeider* (19 november 1921).
‘Wij en de K.A.P.D.’, *De Kommunistische Arbeider* (mei 1922).
‘Wijnkoop in Eschede’, *De Kommunistische Arbeider* (maart 1922).
‘De “zuivere” communisten’, *De Tribune* (20 september 1920).

Literatuur:

Blom, Ron, ‘David Wijnkoop: Een lastige intermediair tussen Amsterdam en Moskou’, *Tijdschrift voor geschiedenis* ed. 130:3 (2017) 367-385.

Bos, Dennis, *Vele woningen, maar nergens een thuis: Barend Luteraan (1878-1970)* (Amsterdam 1996).

Bourrinet, Philippe, *The Dutch and German communist left (1900-68) Neither Lenin nor Trotsky nor Stalin! All workers must think for themselves!* (Leiden 2017).

Brendel, Cajo, *Radencommunisme en zelfstandige arbeidersstrijd* (Amsterdam 1998).

Gerber, John, ‘From Left Radicalism to Council Communism: Anton Pannekoek and Germon Revolutionary Marxism’, *Journal of contemporary history* 23:1 (1988) 169-189.

Gorter, Herman, *De wereldrevolutie* (Amsterdam 1920).

Gorter, Herman, en H.M.H Bartels. *Open brief aan partijgenoot Lenin*. (Amsterdam 1921).

Gorter, Herman, *De organisatie voor den klassenstrijd van het proletariaat* (Amsterdam 1922a).

Gorter, Herman, *De Sowjetregering en de Derde Internationale op sleeptouw der internationale bourgeoisie* (Amsterdam 1922b).

Het Radencommunisme: grondbeginselen van communistische productie en distributie (’s-Gravenhage 1969).

Jacob, Frank, *Rosa Luxemburg: living and thinking the revolution* (Marburg 2021).

Koejemans, A.J., *David Wijnkoop: een mens in de strijd voor het socialisme* (Amsterdam: 1967).

Korper, Louis, *Herinneringen* (Den Haag 1988).

Kowalski, Ronald I., *The Bolshevik Party in conflict: the left communist opposition of 1918* (Pittsburgh 1991).

Lenin, Vladimir, *De linkse stroming, een kinderziekte van het communisme* (Moskou 1920).

- Liagre Böhl, Herman de, *Herman Gorter: zijn politieke activiteiten van 1909 tot 1920 in de opkomende kommunistische beweging in Nederland* (Nijmegen 1973).
- Liagre Böhl, Herman de, *Herman Gorter 1864-1927: met al mijn bloed heb ik voor U geleefd* (Amsterdam 2000).
- Linden, Marcel van der. 'On Council Communism', *Historical materialism: research in critical Marxist theory*. 12:4 (2004).
- Luxemburg, Rosa. 'The Russian Tragedy', *Spartacus* 11:1 (1918).
- Marx, Karl, en Friedrich Engels, *The Communist manifesto* (London 1848).
- Pannekoek, Anton, Herman Gorter en Duncan Smart, *Pannekoek and Gorter's Marxism* (London 1978).
- Pannekoek, Anton, *Herinneringen: herinneringen uit de arbeidersbeweging: sterrenkundige herinneringen* (Amsterdam 1982).
- Ravindranathan, T.R., 'A Non-Bolshevik Bolshevik: The Trials and Tribulations of Giacinto Menotti Serrati 1917-1921', *Canadian journal of history* 24:1 (1989) 16-41.
- Roland Holst-van der Schalk, Henriëtte, *Het vuur brandde voort: levensherinneringen, con fuoco*. (Amsterdam 1979).
- Rühle, Otto, *Die Revolution ist keine Parteisache!* (Berlijn 1920).
- Sijes, Benjamin Aäron, *Enkele marxistische opvattingen betreffende de verovering van de politieke macht in de laatste zeventig jaar* (Assen 1970).
- Stuiveling, Garnt, *Acht over Gorter: een reeks beschouwingen over poëzie en politiek* (Amsterdam 1978).
- Trotski, Leon, 'On the Policy of the KAPD' *Communist International*, Toespraak gehouden voor het Uitvoerend Comité van de Communistische Internationale (Moskou 24 november 1920).
- Vossen, Koen, *Vrij vissen in het Vondelpark: kleine politieke partijen in Nederland 1918-1940*. (Amsterdam 2003).